

Organizacija za hranu
i poljoprivredu
Ujedinjenih Nacija

PROGRAM MEĐUVLADINE SARADNJE

Projekat: Pomoć u izgradnji kapaciteta i usluga za podršku
organske poljoprivrede u Srbiji. GCP/SRB/001/HUN

OTVORENE ŠKOLE I POSLOVNE ŠKOLE ZA POLJOPRIVREDNE PROIZVOĐAČE

*Priručnik za pripremu i osnivanje Otvorene škole i Poslovne škole
za poljoprivredne proizvođače*

FAO regionalna kancelarija za Evropu i Centralnu Aziju
Koordinaciona kancelarija u Srbiji
Beograd, 2014

5

Sadržaj

Predgovor	v
Sadržaj	iii
Predgovor	v
1. Razumevanje Otvorene škole za poljoprivredne proizvođače (Farm Field School – FFS/OŠP).....	1
2. Istorijska pozadina.....	1
3. OŠP kao alternativni izvor za pružanje savetodavnih usluga.....	2
4. Karakteristike pristupa Otvorene škole za poljoprivredne proizvođače.....	3
5. Ciljevi OŠP.....	5
6. Načela OŠP.....	5
7. Osnovne aktivnosti Otvorenih škola za poljoprivredne proizvođače	8
7.1 Analiza agroekološkog sistema (AESAs)	8
7.2 Komparativni terenski eksperimenti.....	9
7.3 Fasilitiranje posebnih tema – tema dana.....	10
7.4 Participativno praćenje i ocena efekata (Participatory Monitoring and Evaluation - PM&E)	11
7.5 Vežbe grupne dinamike	11
8. Razumevanje Poslovne škole za poljoprivredne proizvođače - (Farm Business School – PŠP).....	11
8.1 Šta je PŠP	12
8.2 Zašto PŠP	13
8.3 Cilj PŠP	13
9. Proces realizacije programa Poslovne škole za poljoprivredne proizvođače	15
10. Faze PŠP.....	17
11. Neformalne metode edukacije.....	18
12. Fasilitiranje.....	19
13. Pisanje izveštaja.....	22
14. Grupe.....	23
15. Izgradnja tima.....	24
 PRAKTIČNE VEŽBE.....	26
1. Uspostavljanje Osnovnog tima instruktora (Core Team of Trainers - CTT).....	26
2. Obuka instruktora (Training of Trainers - ToT).....	26
3. Organizacija ToT.....	27
4. Smernice za utvrđivanje PTD.....	31
5. Koraci u uspostavljanju PTD tokom ToT na lokacijama OŠP	32
6. Organizacija Otvorene škole za poljoprivredne proizvođače	34
6.1 Faza pripremnih aktivnosti	34
6.2 Faza – obuka fasilitatora/vodećih poljoprivrednih proizvođača (TOF).....	36
6.3 Faza – uspostavljanje i vođenje OŠP.....	39
7. Kako sprovesti AESA.....	45
8. Vežbe grupne dinamike.....	52
9. Razvoj PM&E plana.....	53
10. Organizacija dana na terenu	55
11. Razmene poseta	56

12.	Diplomiranje/završetak škole	56
13.	Faza postžetvenog ciklusa	56
14.	Priprema i uspostavljanje PŠP	57
15.	Vrste pristupa neformalnog obrazovanja koji se koriste u OŠP	58
16.	Pisanje izveštaja.....	62
17.	Saveti i vežbe za grupu – timski rad.....	63

Predgovor

Publikacija „Otvorene škole i Poslovne škole za poljoprivredne proizvođače“ namenjena je zainteresovanim stranama iz oblasti organske poljoprivrede u Srbiji. Urađena je kroz okvir projekta UN FAO GCP/SRB/001/HUN: „Pomoć u izgradnji kapaciteta i usluga za podršku organske poljoprivrede u Srbiji“, koju sprovodi FAO a finansira Ministarstvo poljoprivrede Mađarske. Projekat se sprovodi u koordinaciji sa Ministarstvima poljoprivrede i prosvete Republike Srbije.

Cilj projekta je povećanje kapaciteta poljoprivrednika i drugih učesnika u lancu vrednosti organske poljoprivrede kroz participativne obuke u Otvorenim školama („školama u polju“) i poljoprivrednim poslovnim školama. U tu svrhu je podržan i Centar za organsku proizvodnju u Selenči u cilju obezbeđivanja obuka, stvaranje tržišnih veza i poslovnog razvoja. Boljoj vidljivosti projekta i jačanju svesti o organskoj poljoprivredi doprinelo je Nacionalno udruženje za razvoj organske proizvodnje „Serbia Organika“.

Jačanje kompetencija iz oblasti organske poljoprivrede potpomognuto je osavremenjivanjem nastavnih planova i programa srednjih škola i inkluzivnom praktičnom obukom nastavnika i učenika. Institucionalni okvir za razvitak inkluzivnog lanca vrednosti organske poljoprivrede biće osnažen zajedničkom formulacijom Nacionalnog programa za razvoj kapaciteta i obezbeđivanje usluga podrške za regionalni razvoj organske proizvodnje.

Materijali proizvedeni u okviru projekta ispitani su i potvrđeni tokom radionica i obuka koje je projekat sprovodio.

Publikaciju „Otvorene škole i Poslovne škole za poljoprivredne proizvođače“ pripremio je Župan Martinovski.

Zahvaljujemo se doprinosu svih učesnika u stvaranju publikacija i njihovim glavnim autorima, kao i članovima projektnog tima: Aleksandru Mentovu, Nacionalnom menadžeru projekta; Olgi Kešelji i Bratislavu Stamenkoviću, Nacionalnim konsultantima; Županu Martinovskom i Vladislavu Popovu, Međunarodnim konsultantima; Đendi Kurti (Gyongy Kurthy) Vodi međunarodnog tima; kao i Neveni Aleksandrovoj i Stjepanu Taniću iz FAO Regionalne kancelarije za Evropu i Centralnu Aziju za njihovo tehničko vođstvo i nadgledanje sprovođenja projekta.

Razumevanje Otvorene škole za poljoprivredne proizvođače (Farm Field School – FFS/OŠP)

Otvorena škola za poljoprivredne proizvođače (Farmer Field School - OŠP) se zasniva na inovativnom, učesničkom i interaktivnom pristupu. Osmišljena je kao način da mali poljoprivredni proizvođači istražuju i uče kako da steknu potrebna znanja i veštine potrebne za primenu kvalitetnih proizvodnih tehnologija i marketinških tehnika. Mada su program i aktivnosti svake OŠP različiti, njihov zajednički cilj je ostvarivanje održivosti grupe, implementacija i širenje stečenih veština – naučenih lekcija. Naučene lekcije će pomoći poljoprivrednim proizvođačima da postanu bolji donosioci odluka kao i da bolje reaguju na zahteve tržišta.

Svrha ovog OŠP priručnika je da se pomogne poljoprivrednim proizvođačima koji se bave organskom proizvodnjom i koji su spremni da sarađuju u razvoju Otvorene škole za poljoprivredne proizvođače kroz pružanje informacija i promociju metodologije, osnivanja i rada Otvorenih škola za poljoprivredne proizvođače.

Otključajte svoj potencijal, investirajte u sebe

Ovaj Priručnik predstavlja alat podrške za stvaranje svesti o metodologiji OŠP kao i za razvoj programa obuke za partnere Službe za razvoj poslovanja (Business Development Service – BDS) i odabrane terenske savetodavce u okviru projekta (preko Osnovnog tima instruktora), koji potom mogu da vrše obuku Vodećih poljoprivrednih proizvođača za primenu metodologije OŠP.

Pored opisa metodologije OŠP, ovaj Priručnik nas upoznaje sa smernicama i daje preporuke za organizovanje celokupnog programa i formiranje grupa poljoprivrednih proizvođača.

Osoblje FAO, pružaoci usluga BDS-a (Centri za organsku proizvodnju) i Vodeći poljoprivredni proizvođači će u međusobnoj koordinaciji dati svoj doprinos izradi dodatnog materijala za obuku sa ciljem da se stvore održive, tržišno orijentisane proizvodne grupe. Ove smernice će novim fasilitatorima OŠP-a (Vodećim poljoprivrednim proizvođačima) pružiti potrebne direktive za rad i posebne primere koji će im pomoći u osmišljavanju aktivnosti za povećanje učešća, promociju eksperimentalnih pristupa i fasilitiranju učenja o temama vezanim za organsku proizvodnju hrane.

Teme treba prilagoditi posebnim potrebama svake OŠP, na osnovu postojećeg znanja kao i na osnovu dostupnih lokalnih i međunarodnih iskustava.

Priručnici i smernice će pomoći pružaocima BDS-a i Vodećim poljoprivrednim proizvođačima u njihovim aktivnostima podrške Otvorenim školama za poljoprivredne proizvođače, koje budu osnovane tokom trajanja projekta kao i kasnije.

Istorijska pozadina

OŠP pristup je razrađen u okviru jednog FAO projekta 1989. godine, koji je sproveden u jugoistočnoj Aziji kao način da mali uzgajivači pirinča sami istraže i nauče znanja i veštine potrebne za usvajanje novih praktičnih rešenja na svojim pirinčanim poljima, kao i da shvate koristi koje će imati od njih. Sa svoje strane, Vlada Indonezije je trebalo da pokrene hitan projekat obuke sa ciljem da obuču 120.000 poljoprivrednih proizvođača za praktičnu primenu

Integrirane kontrole štetočina (Integrated Pest Management - IPM) posebno radi smanjenja primene pesticida koji su uništavali i prirodne neprijatelje medećeg cvrčka (štetne cikade).

Ovaj pristup nije se zasnivao na tome da se poljoprivrednim proizvođačima daju uputstva o tome šta da rade, već na tome da se kroz edukaciju osposobe da sami donose odluke na licu mesta, odnosno na svojim poljima, korišćenjem eksperimentalnih tehnika razrađenih za potrebe neformalne edukacije odraslih.

OŠP pristup je kasnije preslikan u raznovrsnim okruženjima na različitim projektima FAO, ali takođe u saradnji - FAO/UNDP (Upravljanje plodnošću tla), IFAD/FAO proizvodnja pilećeg mesa, FAO/ILRI proizvodnja mleka i mlečnih proizvoda, itd. Sa poljoprivrede, ovaj pristup se proširio i na upravljanje prirodnim resursima (plodnost tla, očuvanje vode, itd.) kao i na društveno-kulturnu dimenziju života u zajednici (bezbednost hrane i ishrana, uštede, zdravlje, opismenjavanje, načini ostvarivanja prihoda za život, itd.). OŠP pristup je već primenjen u Vojvodini, u okviru FAO projekta suzbijanja kukuruzne zlatice.

Farm to School

OŠP kao alternativni izvor za pružanje savetodavnih usluga

Tradicionalan način za transfer tehnologija poljoprivrednim proizvođačima preko pružaoca savetodavnih usluga pokazao se neadekvatnim u složenim situacijama kada su potrebne brže i veće promene, tokom perioda rasta i vegetacije. U mnogim slučajevima, ovakav pristup pružanja usluga „odozgo naniže“ je bio previše složen i skup za male poljoprivredne proizvođače.

Pored toga, za poljoprivredne proizvođače u zemljama u tranziciji i razvoju je karakteristično da nisu na pravi način uključeni u procese identifikacije problema, evaluacije i implementacije mogućih rešenja.

Prisutan je i trend da tradicionalne pružaoce savetodavnih usluga na terenu sve ređe finansira država a sve češće se takve usluge nude na komercijalnoj osnovi. U takvoj situaciji javlja se potreba za alternativnim metodima kojima će se pomoći poljoprivrednim proizvođačima da prihvate i usvoje nove proizvodne tehnologije i putem kojih će se oni osposobiti da samostalno rešavaju eventualne probleme u svojoj sopstvenoj proizvodnji.

Learn Organic Vegetable Production Online

ORG 103 is ready to go!

Special Introductory Rate

\$350.00

In celebration of the launch of our latest course we will be offering ALL our online courses at this introductory rate until April 30, 2014*!

- Introduction to Organic Soil Management and Nutrient Cycles
- Organic Soil Management and Transitioning to Organic Methods
- Organic Vegetable Production

Visit our website for course details and to register.

www.ofibc.org

* Registration and payment has to be received after December 1, 2013 and before 11:59PM (PST) on April 30, 2014 to receive this special pricing.

OFIBC Organic Farming
Institute of
British Columbia
LEARN AND GROW... ONLINE AND ON-LAND

OŠP je jedan alternativan pristup fokusiran na jačanje kapaciteta individualnih poljoprivrednih proizvođača i ruralnih zajednica da analiziraju svoju proizvodnju i identifikuju svoje glavne probleme, kao i da samostalno testiraju moguća rešenja. Time što svoje sopstveno znanje dopunjuju pruženim informacijama, poljoprivredni proizvođači na kraju uspevaju da identifikuju i usvoje praktična rešenja i tehnologije koje su najpodesnije za njihove poljoprivredne sisteme. Na taj način, oni dolaze u situaciju da postaju produktivniji, profitabilniji i

spremniji da adekvatno odgovore na eventualne promene uslova rada.

OŠP je metod izgradnje kapaciteta, zasnovan na načelima obrazovanja odraslih koja se primenjuju na grupe poljoprivrednih proizvođača. Poljoprivredni proizvođači uče kroz opažanje i vršenje eksperimenata na sopstvenim poljima, što im omogućava da unaprede svoje upravljačke veštine i postanu pravi eksperti za sopstvena poljoprivredna gazdinstva. Korišćenjem iskustvenih i participatornih tehnika učenja, ovaj proces učenja može da reši problem nedostatka stručnih saveta koje nude terenski savetodavci. Poljoprivredni proizvođači se podstiču da donose samostalne odluke u pogledu svojih poljoprivrednih gazdinstava u kojima će primenjivati svoja prethodna iskustva, ali i testirati nove tehnologije. OŠP je poznata i kao „Škola bez zidova“ čija je svrha unapređenje kapaciteta za donošenje odluka u poljoprivrednim zajednicama i podsticanje lokalnih inovacija u svrhu stvaranja održive poljoprivredne proizvodnje. Poljoprivredni proizvođači ovde sami vrše izbor proizvodnih metoda kroz pristup zasnovan na otkriću.

Učiti da naučimo

OŠP je dinamičan proces, a ne cilj. Ova škola ima za cilj da poveća kapacitet poljoprivrednih proizvođača da testiraju nove tehnologije na sopstvenim imanjima, kao i da vrše procenu rezultata i njihovu relevantnost u specifičnim okolnostima. Poljoprivredni proizvođači su u interakciji sa istraživačima i savetodavcima samo po potrebi, odnosno od njih traže pomoć samo kada nisu u stanju da sami reše problem. Ovaj dinamični proces je u posedu i pod kontrolom samih poljoprivrednih proizvođača koji ga koriste kao pomoć u transformaciji sopstvenih opservacija kao i za bolje shvatanje sopstvenih proizvodnih sistema. OŠP osposobljava grupu poljoprivrednih proizvođača da testiraju alternativna rešenja i da preuzimaju rizike eksperimentisanja sa novim tehnologijama.

Ukratko, OŠP je forum na kome poljoprivredni proizvođači i instruktori raspravljaju o opservacijama, primenjuju svoja prethodna iskustva i prezentuju zajednici nove informacije koje dolaze spolja. Rezultati ovakvih skupova se ogledaju u donošenju upravljačkih odluka o daljim akcijama koje treba preduzeti. To OŠP kao savetodavnu metodologiju čini dinamičnim procesom koji koriste i kojim upravljaju sami poljoprivredni proizvođači u cilju transformisanja sopstvenih opservacija odnosno formiranja boljeg naučnog razumevanja agroekosistema svojih useva/stoke.

Karakteristike pristupa Otvorene škole za poljoprivredne proizvođače

4.1 Poljoprivredni proizvođači kao eksperti

Poljoprivredni proizvođači samostalno obavljaju različite aktivnosti vezane za specifičnu poljoprivrednu praksu, koju putem primene žele da izuče i nauče. To može da se odnosi na godišnje useve ili proizvodnju stoke/stočne hrane. U svemu tome ključno je da poljoprivredni proizvođači sami vrše sopstveno terensko istraživanje. Njihova obuka je zasnovana na uporednim istraživanjima (različitih tretmana) i terenskim istraživanjima, koje vrše oni sami, a ne terenski savetodavci ili istraživači. Na taj način oni i sami postaju eksperti za određenu praksu koju sami i istražuju.

4.2 Teren je mesto za učenje

Celokupno učenje se zasniva na terenskim aktivnostima. Njive pod žitom, vinogradi ili

livade za ispašu su mesta na kojima poljoprivredni proizvođači uče. Radeći u malim podgrupama, oni prikupljaju podatke na terenu, analiziraju ih, na osnovu analize podataka donose odluke o daljim koracima i te svoje odluke prezentuju drugim poljoprivrednim proizvođačima u Otvorenoj školi za poljoprivrednike, gde se o tim odlukama diskutuje u svrhu njihovog daljeg poboljšavanja.

4.3 Savetodavci i fasilitatori, a ne nastavnici

Savetodavac ima ulogu fasilitatora a ne konvencionalnog nastavnika. Kada se poljoprivrednim proizvođačima objasni šta je to što oni trebaju da rade i šta je to što oni sami mogu da izučavaju na terenu, savetodavac se povlači u pozadinu i nudi svoju pomoć i savete samo na zahtev poljoprivrednih proizvođača.

Prezentacije na grupnim sastancima vrše sami poljoprivredni proizvođači, a ne savetodavac, pri čemu članovi svake grupe preuzimaju na sebe odgovornost da redom prezentuju nalaze svoje grupe svojim kolegama iz drugih grupa. Savetodavac može da uzme učešće u diskusiji, ali samo kao učesnik koji pruža svoj doprinos, a ne kao instruktor u procesu postizanja konsenzusa o tome kakve akcije treba dalje preduzeti.

4.4 Naučnici/stručnjaci za određene oblasti rade sa poljoprivrednim proizvođačima umesto da im drže predavanja

Uloga naučnika i stručnjaka za određene oblasti je da članovima OŠP pruže osnovnu podršku i da u tom procesu nauče da rade sa poljoprivrednim proizvođačima u svojstvu konsultanata. Umesto da poljoprivrednim proizvođačima drže predavanja, oni preuzimaju ulogu kolega i savetnika, od kojih se može potražiti savet u rešavanju specifičnih problema i koji mogu da budu izvori novih ideja i/ili informacija o tehnologijama koje nisu poznate lokalnim poljoprivrednim proizvođačima.

4.5 Program obuke je integrisan

Program obuke je integrisan. Gajenje ratarskih kultura, gajenje stoke, hortikultura i obrađivanje zemlje se razmatraju zajedno sa ekologijom, ekonomijom, sociologijom i obrazovanjem u cilju formiranja celovitog, holističkog pristupa. Načelo integracije čine problemi na koje se nailazi na terenu.

4.6 Obuka prati sezonski ciklus proizvodnje

Obuka je povezana sa sezonskim ciklusom prakse koja se istražuje. Za sezonske useve obuka pokriva period od pripreme zemljišta do žetve. Za proizvodnju stočne hrane, period koji se pokriva obukom bi uključio i sušnu sezonu da bi se izvršila procena kvantiteta i kvaliteta tokom perioda u godini kada obično vlada oskudica stočne hrane. Za proizvodnju drveća i zaštitnog rastinja kao što su živice i travnate trake, obuka bi morala da traje nekoliko godina da bi poljoprivredni proizvođači sami mogli da sagledaju celokupan raspon troškova i koristi.

4.7 Redovni grupni sastanci

Poljoprivredni proizvođači drže redovne sastanke. Za jednogodišnje useve takvi sastanci bi mogli da se organizuju jednom nedeljno ili dvonedeljno tokom sezone. Za druge proizvodne prakse upravljanja poljoprivrednim/šumarskim gazdinstvima, intervali održavanja sastanaka bi zavisili od toga koje posebne aktivnosti treba sprovesti u narednom periodu, ili mogu da budu povezani sa kritičnim periodima tokom godine kada je potrebno proučiti ili prodiskutovati ključna pitanja na terenu.

4.8 Materijal za učenje stvaraju sami polaznici

Poljoprivredni proizvođači stvaraju svoje sopstvene materijale za učenje - od crteža onoga što su posmatrali, do samih proba na terenu. Ti materijali su uvek usklađeni sa lokalnim uslovima, jeftiniji su za izradu, pod kontrolom su samih učesnika, pa stoga o njima učesnici mogu da diskutuju i sa drugim licima. Učesnici znaju značenje svojih

materijala za učenje jer su ih sami i stvorili.

Čak i nepismeni poljoprivredni proizvođači mogu da pripreme i sačine jednostavne šeme kao ilustraciju onoga što žele da naglase i o čemu žele da diskutuju.

4.9 Grupna dinamika/izgradnja tima

Obuka uključuje i izgradnju veština komunikacije, rešavanje problema, metode rukovođenja i vođenja diskusija. Poljoprivrednim proizvođačima su ove veštine potrebne. Za uspešno sprovođenje aktivnosti na nivou zajednice, potrebno je da poljoprivredni proizvođači budu u stanju da primene efektivne veštine rukovođenja i da umeju da svoje nalaze na efikasan način saopšte drugima.

Otvorene škole za poljoprivredne proizvođače se sprovode u cilju stvaranja okruženja podesnog za učenje u kome poljoprivredni proizvođači mogu da ovladaju specifičnim veštinama upravljanja poljoprivrednim gazdinstvom i da budu u stanju da ih primenjuju. Naglasak je na osposobljavanju poljoprivrednih proizvođača da sprovode svoje sopstvene odluke na svojim sopstvenim poljima.

Ciljevi OŠP

“Otvorena škola za poljoprivredne proizvođače se ne bavi tehnologijom već razvojem ljudskih potencijala i iniciranjem grupnih akcija. Ona okuplja poljoprivredne proizvođače na jednom mestu, kako bi sami mogli da izvrše procenu problema i potraže načine da ih reše.”

KVALITETNA POLJOPRIVREDNA PROIZVODNJA. KVALITETNA HRANA. KVALITETAN NAČIN RAZMIŠLJANJA!

U posebne ciljeve OŠP spadaju:

- opremiti poljoprivredne proizvođače znanjima i veštinama koje će ih učiniti ekspertima na sopstvenim imanjima;
- izoštriti sposobnosti poljoprivrednih proizvođača da donose ključne i informisane odluke, kako bi svoje poljoprivredne aktivnosti učinili profitabilnim i održivim;
- povećati sposobnost poljoprivrednih proizvođača za prihvatanje novih načina razmišljanja i rešavanja problema;
- pomoći poljoprivrednim proizvođačima da nauče da organizuju i sebe i svoje zajednice;
- unaprediti odnose među poljoprivrednim proizvođačima, savetodavcima i istraživačima kako bi mogli zajedno da rade na testiranju, proceni i primeni različitih

moćnosti koje se pružaju u okviru specifičnih lokalnih uslova;

Načela OŠP

Četiri najvažnija načela procesa koji se odvijaju u okviru OŠP su:

- a) razviti zdravo preduzetništvo;
- b) redovno nadgledati polja/stoku;
- c) očuvati prirodne neprijatelje štetočina useva;
- d) poljoprivredni proizvođači shvataju ekologiju i postaju eksperti za svoja poljoprivredna dobra;

Svaka OŠP se rukovodi sledećim načelima:

**Načela organske proizvodnje –
zdravlje, ekologija, poštenje,
briga**

6.1 UČENJE KROZ RAD

Odrasli ljudi ne menjaju svoje navike i praksu samo zato što im neko kaže šta da rade. Oni bolje uče kroz praktično iskustvo, nego pasivnim slušanjem predavanja i posmatranjem demonstracija. Učenje zasnovano na otkriću omogućava poljoprivrednim proizvođačima da:

- razviju osećanje vlasništva i
- da steknu samopouzdanje da su u stanju da ponove naučene aktivnosti i rezultate na sopstvenim poljoprivrednim dobrima.

6.2 AKTIVNOSTI UČENJA USMERAVAJU POLJOPRIVREDNI PROIZVOĐAČI

Poljoprivredni proizvođači, zajedno sa Vodećim poljoprivrednim proizvođačem, a ne pružalacem Usluga poslovnog razvoja (BDS), donose odluke o tome:

- šta je za njih relevantno i o kakvim pitanjima žele da se bave u okviru OŠP;
- da li su informacije relevantne i usklađene prema njihovim stvarnim potrebama;
- fasilitator samo pruža smernice poljoprivrednim proizvođačima u njihovom procesu učenja, na taj način što kreira učesničke vežbe na kojima poljoprivredni proizvođači stiču nova iskustva.

6.3. UČENJE NA GREŠKAMA

Svaka promena u proizvodnim i marketinškim tehnikama, kao i u ponašanju članova OŠP, zahteva vreme i strpljenje. Učenje je proces evolucije, koji karakterišu slobodna i otvorena komunikacija, sučeljavanje mišljenja, prihvatanje, poštovanje i pravo na greške. Pravo na greške je od ključnog značaja, jer ljudi češće uče na greškama nego na uspesima. Svako doživljava realnost na sebi svojstven način.

6.4 NAUČITI KAKO SE UČI

1.3 Poljoprivredni proizvođači stiču neophodne veštine:

- da bi unapredili svoju sposobnost da opserviraju i analiziraju svoje sopstvene probleme;
- da bi mogli da donose svesne odluke;
- da bi naučili kako da se i dalje samostalno obrazuju i stručno usavršavaju;

6.5 POSTAVLJANJE PROBLEMA/REŠAVANJE PROBLEMA

Problemi se postavljaju kao izazovi, a ne kao prepreke. Grupe poljoprivrednih proizvođača uče različite analitičke metode, koji će im pomoći da se osposobe za uočavanje i rešavanje svih problema sa kojima se eventualno sretnu na terenu.

6.6 GAZDINSTVO POLJOPRIVREDNOG PROIZVOĐAČA JE MESTO ZA UČENJE

Njiva (sistem za proizvodnju ratarskih kultura) predstavlja glavni alat za učenje. Oko nje se organizuju sve aktivnosti. Poljoprivredni proizvođači uče direktno na osnovu onoga što opserviraju, prikupe i dožive na svojim imanjima umesto iz udžbenika, ilustracija i drugih materijala za obuku.

Poljoprivredni proizvođači izrađuju i svoje sopstvene materijale za učenje (crteže, itd.) na osnovu svojih zapažanja. Prednosti ovakvog materijala „kućne izrade“ se ogledaju u tome što su oni:

- usklađeni sa lokalnim uslovima;
 - jeftini za izradu;
- u posedu su samih poljoprivrednih proizvođača.

6.7 VODEĆI POLJOPRIVREDNI PROIZVOĐAČI SU FASILITATORI A NE NASTAVNICI

U okviru projekta se obučavaju odabrani Vodeći poljoprivredni proizvođači koji će postati fasilitatori u okviru OŠP. Njihova uloga je da usmeravaju poljoprivredne proizvođače u njihovom procesu

učenja, a ne da im drže predavanja. Fasilitator daje svoj doprinos tokom diskusija, sa ciljem da se postigne saglasnost u pogledu akcija koje treba preduzeti.

Savetodavci i istraživači po pozivu dolaze da pruže osnovnu tehničku i metodološku podršku Otvorenim školama za poljoprivredne proizvođače, ali i da nauče kako da sa poljoprivrednim proizvođačima rade kroz participativni i savetodavan način.

Zašto ne predavanje, već učenje

- Odrasli stiču znanja na osnovu praktičnog iskustva, stvari vezanih za svakodnevni život
- Odrasle treba podsticati da samostalno otkrivaju
- Stopa zadržavanja naučenog kod odraslih je:
 - 20% kada nešto čuju
 - 40% kada nešto vide
 - 80% kada nešto sami otkriju
- Obrazovanje dece je kao punjenje prazne šolje čajem, dok je obrazovanje odraslih kao mešanje čaja da bi se sastojci stopili
- Iz iskustva je poznato da:
 - ono što čuješ, to i zaboraviš,
 - ono što vidiš, to i zapamtiš,
 - ono što otkriješ, to je tvoje za ceo život.

6.8 JEDINSTVO PREDSTAVLJA SNAGU

Osnaživanje kroz zajedničko delovanje je od suštinskog značaja. Poljoprivredni proizvođači organizovani u grupe imaju veću snagu od pojedinaca. Pored toga, kada ga prepoznaju kao aktivnog člana u okviru grupe, društvena uloga pojedinca postaje važnija i u okviru zajednice.

Dve glave (ili više njih) su pametnije nego jedna. OŠP ovu činjenicu brojčano izražava na sledeći način: $1 + 1 = 3$, odnosno, jedna glava + jedna glava zajednički stvaraju novu, treću glavu.

6.9 SVAKA TERENSKA ŠKOLA JE JEDNISTVENA

Teme za učenje u okviru OŠP treba da bira sama zajednica. Aktivnosti obuke moraju biti zasnovane na postojećim prazninama u znanjima i veštinama zajednice uzimajući pri tom

u obzir i postojeći nivo razumevanja u okviru same zajednice.

Svaka grupa je drugačija i ima svoje sopstvene realnosti i potrebe. Svaka OŠP razvija svoju jedinstvenu organizaciju, u skladu s tim kako učesnici razvijaju svoj sopstveni sadržaj.

6.10 SISTEMATSKI PROCES OBUKE

Svaka OŠP se pridržava istog sistematskog procesa obuke. Ključne faze ovog procesa su:

- Opservacija-posmatranje;
- grupna rasprava;
- analiza;
- donošenje odluka, i
- planiranje akcija.

Obuka

Iskustvo sa OŠP školama je pokazalo da se najbolji rezultati postižu, ako se skupovi organizuju jednom nedeljno. Duži intervali mogu da uspore proces učenja. Dužina trajanja jednog ciklusa Otvorene škole zavisi od centralne aktivnosti. OŠP koje se bave ratarskim kulturama, obično usklađuju dužinu trajanja svog ciklusa na osnovu proizvodnog ciklusa: od planiranja proizvodnje, pripreme zemljišta do žetve i postžetvenih aktivnosti.

OŠP se sve više bave i aktivnostima vezanim za preradu proizvoda i njihov plasman na tržištu, što može da produži ciklus učenja u Otvorenoj školi.

Osnovne aktivnosti Otvorenih škola za poljoprivredne proizvođače

Tokom svakog skupa u okviru OŠP sprovodi se pet osnovnih, okvirnih aktivnosti:

1. analiza agroekološkog sistema (Agro-ecosystem analysis - AESA),
2. komparativni - uporedni terenski eksperimenti (Field comparative experiments -PTD),
3. Fasilitiranje/obrada posebnih tema – tema dana,
4. participativno praćenje i ocena efekata (Participatory Monitoring and Evaluation - PM&E),
5. vežbe grupne dinamike.

7.1 Analiza agroekološkog sistema (AESA)

AESA kao upravljačka odluka grupe čini kamen temeljac pristupa OŠP i zasniva se na konceptu ekosistema, u kome svaka komponenta na terenu ima svoju jedinstvenu ulogu. Utvrđuje se na osnovu opservacije interakcije između ratarskih kultura/stoke, kao i drugih biotičkih i abiotičkih faktora koji koegzistiraju na terenu. Ova analiza uključuje sledeće aktivnosti:

- i. kroz redovnu **terensku opservaciju** sistema gajenja ratarskih kultura, AESA analize pomažu uspostavljanju interakcije između useva, kao i drugih živih i neživih faktora;
- ii. **prikupljanje podataka** o ključnim posmatranim faktorima pomaže u pravilnom usmeravanju postupka donošenja odluka;
- iii. **analiza** se vrši u podgrupama od četiri do pet članova i na taj način se unapređuje učesničko učenje;
- iv. svaka podgrupa prezentuje **svoje opservacije i preporuke** na plenarnoj sednici radi donošenja kolektivnih odluka u pogledu upravljačkih akcija.

AESA analize unapređuju veštine donošenja odluka time što:

- unapređuju veštine opservacije;
- razvijaju veštine vođenja evidencija putem izrade jednostavnih obrazaca;

- pospešuju diskusije i razmenu iskustava među poljoprivrednim proizvođačima;
- razvijaju veštine prezentacije u svrhu promocije zajedničkih odluka.

Zašto je AESA primenjiva u Terenskim školama za poljoprivredne proizvođače?

Zato što

- unapređuje veštine donošenja odluka kod poljoprivrednih proizvođača, kroz analize situacija na terenu, koje se vrše putem posmatranja i zapažanja, izrade skica i diskusiju;
- unapređuje veštine donošenja odluka kod poljoprivrednih proizvođača, time što se odluke malih grupa predstavljaju široj grupi koja ima pravo da ih kritički analizira;

7.2 Komparativni terenski eksperimenti

Šta su to komparativni terenski eksperimenti, odnosno PTD?

3.3. sazrevanje zapaživanje kontrola

Komparativni eksperimenti na terenu, poznati i pod nazivom participativni tehnološki razvoj (Participatory Technology Development - PTD), predstavljaju proces kolektivnog i saradničkog istraživanja (kolektivni istraživački postupak) u cilju iniciranja akcije na nivou cele zajednice u rešavanju lokalnih problema. Kroz PTD u okviru Otvorene škole, poljoprivredni proizvođači stiču analitičke veštine, kako bi postali eksperti i bili u stanju da osmišljavaju jednostavne i praktične eksperimente putem kojih će testirati i vršiti odabir najboljih rešenja za svoje probleme kroz:

- istraživanje uzročno-posledične veze problema u praksi poljoprivredne proizvodnje;
- podsticaje da sami kreiraju set akcija i mera;
- učenje na osnovu reakcije/preduzetih mera drugih poljoprivrednih proizvođača u svakoj fazi intervencije;
- naučene lekcije za strategiju implementacije budućih programa Otvorenih škola.

Pored toga, učesnici razvijaju analitičke veštine i stavove radeći u okviru participativnog angažovanja u planiranju, organizovanju i oceni efekata razvojnih aktivnosti.

PTD osposobljava sve relevantne aktere da vrše istraživanja (a ne samo naučnici). Istraživanje se može posmatrati:

- pre svega kao strategija učenja za osposobljavanje učesnika, i
- drugo, kao način da se dobiju rezultati istraživanja u klasičnom smislu.

Jednostavni eksperimenti se vrše:

- da bi se unapredile sposobnost zapažanja i analitičke veštine poljoprivrednih proizvođača;
- da bi se utvrdila uzročno posledična veza kod najvećih proizvodnih problema.

Eksperimentima se takođe podstiče validacija i usvajanje novih tehnologija ili praksi. U ovom slučaju, eksperimentima se vrši upoređivanje dosadašnje prakse poljoprivrednih proizvođača sa kompletno dostupnih novih rešenja koja su im predstavili fasilitatori, istraživači ili drugi poljoprivredni proizvođači. Kroz analizu rezultata i razvoj veština vođenja evidencije, poljoprivredni proizvođači se osposobljavaju da donose odluke u pogledu toga, koje rešenje (tehnološko ili praktično) najviše odgovara njihovoj trenutnoj situaciji.

Svaki eksperiment treba da sadrži i analizu troškova i koristi koja se vrši na osnovu podataka evidentiranih tokom AESA analiza, jer poljoprivredni proizvođači često ne znaju da li ostvaruju profit ili rade sa gubitkom. Poljoprivredni proizvođači mogu bolje da shvate razliku između proizvodnje i produktivnosti ako izračunaju troškove po jedinici proizvoda. Na taj način poljoprivredni proizvođači su u stanju da utvrde u kojoj meri je njihova proizvodnja efikasna.

Pored evidentiranja i analiziranja finansijskih troškova i koristi vezanih za opcije koje se testiraju tokom eksperimenta, učesnici Otvorene škole za poljoprivredne proizvođače bi trebalo da identifikuju i druge indikatore za validaciju rezultata samih eksperimenata (na primer, potrebe u pogledu radne snage, dužina i brzina rasta useva, pristupačnost). Zahteva se tačno vođenje evidencije o indikatorima radi uspešnog praćenja i ocene efekata određenog tretmana ili tehnologije.

Tema dana

7.3 Fasilitiranje posebnih tema – tema dana

Mada odrasli najbolje uče primenom pristupa „učenje kroz rad“, kada se novo znanje stiče kroz iskustvo, obično su potrebne osnovne tehničke informacije pre sprovođenja bilo kakve nove aktivnosti.

Određene aktivnosti su takođe previše rizične za primenu bez adekvatnog stručnog znanja ili informacija. Predstavljanje tehničkih informacija se vrši kroz fasilitiranje posebnih

tema – tzv. tema dana. Ciljevi fasilitiranja posebnih tema su:

- da se pruži prilika fasilitatoru, istraživaču ili stručnjaku, da izloži teorijske inpute neophodne za opšte razumevanje teme, pre nego što može da se pristupi sprovođenju samih aktivnosti na terenu;
- da se unapredi tehničko znanje poljoprivrednih proizvođača i da se poljoprivrednim proizvođačima pruže informacije koje su im potrebne i to onda kada su im potrebne ;
- da se obezbedi sprovođenje procesa učenja po potrebi;
- da učesnici steknu podjednako znanje.

Za raspravu o posebnoj temi relevantnoj za potrebe poljoprivrednih proizvođača treba rezervisati pola sata do sat i po vremena tokom svakog skupa u okviru Otvorene škole za poljoprivredne proizvođače.

Ako fasilitator nema stručno znanje u vezi posebne teme, mogu se pozvati spoljni stručnjaci, specijalisti ili drugi poljoprivredni proizvođači koji će voditi diskusiju. Uloga fasilitatora je da obezbedi da se posebna tema obrađuje u vreme kada je najrelevantnija za polaznike Otvorene škole.

Za fasilitiranje „posebnih tema” mogu se koristiti dva pristupa:

- i. diskusije u fokus grupama, gde se od podgrupa polaznika Otvorene škole traži da odgovore na pitanja posle čega sledi plenarna rasprava;
- ii. participativne vežbe učenja (koje mogu da uključuju i jednostavne demonstracije), koje služe za uvođenje tehničkih tema i vođenje grupne diskusije o stečenim iskustvima.

7.4 Participativno praćenje i ocena efekata (Participatory Monitoring and Evaluation - PM&E)

Plan za PM&E predstavlja dodatak participativnom planu koji je razrađen tokom početnih faza aktivnosti Otvorene škole. Za implementaciju ovog pristupa OŠP, i učesnici i fasilitator moraju da budu osposobljeni da permanentno vrše procenu toga da li ostvaruju pozitivne promene i da li zaista postižu ciljeve koje su sebi postavili.

Metodi za praćenje i procenu (Monitoring and Evaluation - M&E) razrađeni su da bi se učesnicima OŠP (fasilitatorima, učesnicima i pružaocima usluga BDS-a) pomoglo u aktivnom zapažanju i analizi situacija i učinka. Ovi M&E metodi bi trebalo da im pomognu da shvate ono što posmatraju. Imajući u vidu participativnu prirodu Otvorenih škola za poljoprivredne proizvođače, po M&E metodi bi takođe morali da se rukovode ustanovljenim načelima učestvovanja.

Ovaj Vodič za rad na terenu daje smernice za PM&E za:

- praćenje i procenu učinka OŠP kao i za procenu toga da li OŠP ispunjava svoje posebne ciljeve;
- praćenje i procenu posebnih OŠP skupova u svrhu samoevaluacije;
- praćenje i procenu uporednog terenskog eksperimenta.

7.5 Vežbe grupne dinamike

OŠP i PŠP predstavljaju organizovane učesničke grupe poljoprivrednih proizvođača. Ove grupe kao i sve druge grupe, imaju tendenciju da budu snažne a ne slabe, da budu aktivne, a ne pasivne, da budu pokretne, a ne statične i da ubrzavaju, a ne usporavaju procese. Termin grupna dinamika se koristi za procese na koje grupe i pojedinci postupaju i reaguju kao odgovor na promenu okolnosti.

U tom smislu, imajući na umu da su OŠP/PŠP alati za učesničku edukaciju odraslih poljoprivrednih proizvođača, vežbe grupne dinamike se koriste za stvaranje prijatnog okruženja za učenje, olakšavanje učenja i stvaranje prostora za razmišljanje i razmenu informacija. Ovakvim vežbama se unapređuje izgradnja kapaciteta u pogledu komunikacije i rešavanja problema rukovođenja.

Razumevanje Poslovne škole za poljoprivredne proizvođače - (Farm Business School – PŠP)

Danas postoji potreba da se sa tradicionalnog pristupa, koji je zahtevao poboljšanje produktivnosti prede na **poljoprivrednu proizvodnju kao poslovni predlog**. Za to je potrebno izgraditi kapacitet poljoprivrednih proizvođača kao poslovnih preduzetnika i menadžera. Postavlja se pitanje kako u današnjim okolnostima izgraditi takav kapacitet kod poljoprivrednih proizvođača? To se može realizovati kroz sledeće stavke:

- Sticanje novog znanja za potrebe tržišnog poslovanja, poznavanje pravila tržišta, kao i načina saradnje koji postoje na bliskom ili dalekom potencijalnom tržištu, itd.;

- Poljoprivredni proizvođač mora da promeni svoja ponašanja/stavove, kao što su igranje uloge malog proizvođača i proizvođača samo za sopstvenu potrošnju, način planiranja svoje proizvodnje, igranje minorne uloge na tržištu, praksa nove proizvodnje i postžetvenih aktivnosti, shvatanje svoje uloge kao dela lanca snabdevanja hranom sa relevantnim doprinosom, itd.
- unapređenje njegovih veština i alata za komercijalizaciju njegove poljoprivredne prakse, kao što su organizovana nabavka inputa, izgradnja bolje pregovaračke pozicije za pribavljanje finansijskih resursa i plasman njegovih proizvoda na tržištu, izgradnja jakih veza sa drugim akterima u lancu, kao što su dobavljači i kupci, tehnike za praćenje tržišta i analitičke veštine za utvrđivanje adekvatnog tržišnog ponašanja, pravilno ocenjivanje, skladištenje ili transport proizvoda, itd. Potrebno je razviti i druge posebne veštine poljoprivrednih proizvođača, kao što su veštine zapažanja, veštine društvenog ponašanja, veštine komunikacije, analitičke veštine i veštine donošenja odluka ;

Pošto su poljoprivredni proizvođači odrasli ljudi i imaju poseban način na koji usvajaju nova znanja i veštine, preporuka je da se izgradnji njihovog kapaciteta pristupi osnivanjem Poslovnih škola za poljoprivredne proizvođače.

8.1 Šta je PŠP

Danas je potrebno da se sa tradicionalnog razmišljanja o unapređenju proizvodnje prebacimo na stav da je bavljenje poljoprivredom vrsta biznisa. Stoga je potrebno kod poljoprivrednih proizvođača izgraditi preduzetničke i upravljačke kapacitete.

Postavlja se pitanje kako u današnje vreme pristupiti izgradnji njihovih kapaciteta? To se može učiniti na nekoliko načina. Na primer:

- Sticanjem novih znanja sa tržišta, poznavanjem pravila tržišta, kao i kroz unapređenje postojećih, ili uspostavljanje novih veza sa novim potencijalnim tržištima;
- Poljoprivredni proizvođač mora da promeni svoja ponašanja malog proizvođača i/ili proizvođača koji proizvodi samo za sopstvene potrebe koji shodno tome i planira svoju proizvodnju i igra minornu ulogu na tržištu. Poljoprivredni proizvođač mora da usvoji nove proizvodne i postžetvene tehnike i da se pozicionira kao relevantan akter u lancu snabdevanja hranom ;
- Unapređenjem njegovih veština i alata u cilju komercijalizacije sopstvene proizvodnje (na primer, organizovana nabavka sirovina, unapređeno sortiranje, skladištenje i transport, izgradnja boljih pregovaračkih veština za potrebe poslovanja sa pružaocima finansijskih usluga, dobavljačima sirovina, kupcima, sticanje tehnika i analitičkih veština za praćenje kretanja na tržištu, itd.). Potrebno je razviti i druge posebne veštine kao što su veštine zapažanja, veštine društvenog ponašanja, veštine komunikacije i veštine donošenja odluka.

Poljoprivredni proizvođači su odrasli ljudi i imaju poseban način usvajanja novih znanja. Organizovanje PŠP bi mogao da bude najbolji način za izgradnju njihovih kapaciteta.

8.2 Zašto PŠP

U prošlosti, stručne organizacije su se najviše bavile postupkom širenja tehničkih informacija iz oblasti poljoprivredne proizvodnje. Taj proces je omogućavao poljoprivrednim proizvođačima da povećaju svoje prinose. To se smatralo i krajnjim ciljem dobre stručne službe.

Međutim, u današnje vreme zahtevi od stručnih službi su mnogo veći. Više nije dovoljno pružiti samo tehničke informacije već i ekonomske i tržišne. Upravljački alati poljoprivrednog poslovanja mogu pomoći poljoprivrednim proizvođačima da proizvode poljoprivredne proizvode koje je moguće prodati na tržištu i od kojih će ostvariti dobit. Treba pojasniti da se upravljačke metode i tehnike poljoprivrednog poslovanja moraju koristiti, jer se putem njih pružaju odgovori na sledeća pitanja:

- Koji poljoprivredni proizvod je profitabilan?
- Šta poljoprivredni proizvođači mogu da iznesu na tržište?
- Ko će to želeći da kupi?
- Na koju vrstu plaćanja najverovatnije mogu da računaju?

Finansijska i tržišna pitanja su od kritične važnosti za poboljšanje prihoda malih poljoprivrednih proizvođača.

PŠP se realizuje na osnovu koncepta prenošenja znanja sa poljoprivrednog proizvođača na poljoprivrednog proizvođača pošto su poljoprivredni proizvođači odrasli ljudi koji bolje rezultate u učenju ostvaruju kroz praktičan rad.

8.3 Cilj PŠP

Cilj PŠP-a je da od poljoprivredne proizvodnje načini privredno preduzeće koje odgovara na tržišnu potražnju.

Ovaj model se može koristiti u svim oblastima poljoprivredne proizvodnje kao što su voćarstvo i povrtarstvo, stočarstvo, pčelarstvo, itd. U načelu, broj učesnika u PŠP je manji od broja učesnika u školama tipa OŠP. U okviru ove škole okupljaju se uglavnom najnapredniji i najdinamičniji poljoprivredni proizvođači, kako bi se dugoročno postigli višestruki efekti. PŠP uključuje i razvoj marketinških strategija i upravljanje resursima. PŠP može da poboljša i olakša pristup zajmovima i da podstakne korisnike da zajednički podnose zahteve za dodelu kredita međunarodnim finansijskim institucijama, kako bi laške ispunili zahteve u pogledu jemstva.

Konačna odluka u pogledu aktivnosti će biti zasnovana na zahtevima učesnika PŠP.

PŠP funkcioniše prema sledećim načelima:

- poljoprivredni proizvođači rade u malim grupama;
- PŠP se osniva na mestu gde poljoprivredni proizvođači žive i rade;
- skupovi u okviru FSB se organizuju u dogovoreno vreme i traju po dogovoru;
- učenje se vrši u skladu sa pristupom međusobne obuke i učenja među učesnicima (Participatory Mutual Training and Learning Approach - PMTLA).

Metodi upravljanja poljoprivrednim gazdinstvom i marketinga koji se uče u okviru PŠP se ne

razlikuju mnogo od tradicionalnih. Glavna razlika je u tome da je PŠP pristup zasnovan na permanentnom učenju/usavršavanju kroz iskustvo, što znači da poljoprivredni proizvođači uče dok rade na sopstvenom imanju što se još naziva i „akciono učenje“. Razlike se inače mogu grupisati na sledeći način:

- permanentno učenje kroz iskustvo – „akciono učenje“;
- upravljanje se kombinuje sa tehničkim aspektima proizvodnje i plasmana na tržištu;
- poljoprivredni proizvođači donose odluke zasnovane na sopstvenim zapažanjima i analizama;
- poljoprivredni proizvođači prenose stečena znanja i veštine drugim poljoprivrednim proizvođačima;
- oni postaju fasilitatori i instruktori drugih grupa.

PŠP unosi razvojni pristup u savetodavne aktivnosti i sastoji se iz dve komponente:

- razvoj odgovarajućih materijala za obuku za fasilitatore i poljoprivredne proizvođače;
- organizaciona komponenta koja podrazumeva da savetodavci i vodeći poljoprivredni proizvođači organizuju ostale poljoprivredne proizvođače u manje grupe radi kolektivne izgradnje njihovog kapaciteta da proizvode za tržište i reaguju na tržišnu potražnju.

Predviđeno je da fasilitatori PŠP-a imaju svoje timove za podršku koji će imati instruktorsku i mentorsku ulogu u radu PŠP, vodećih poljoprivrednih proizvođača i učesnika Škole.

Pristup međusobne obuke i učenja među učesnicima - (Participatory Mutual Training and Learning Approach - PMTLA)

Ovaj pristup izgrađuje kapacitet učesnika i daje im nove alate i ideje za aktivnosti. Načela na kojima se zasniva ovaj pristup su:

- a. *iskustvo*, zasnovano na onome što oni dobro znaju: razmatranje tema, razmena iskustava, znanja i razumevanja tema;
- b. *stvaranje novog znanja*, zasnovano na razmeni iskustava. Na taj način se stvaraju novi uvidi i stižu nova znanja koja učesnicima pomažu da bolje shvate temu ili situaciju koja se obrađuje;
- c. *inovativnost i kreativnost*, - potrebno je da učesnici budu motivisani i da se kod njih inicira želja za takvim pristupom. PŠP treba da podržava unapređenje starih ideja i stvaranje novih kroz zajedničku akciju i kolektivno donošenje odluka.

Ovakav pristup ima šest važnih ciljeva:

- podizanje svesti i znanja učesnika o određenoj temi;
- izoštravanje međuljudskih i komunikacionih veština učesnika ;
- podsticanje na razmišljanje i generisanje novog i funkcionalnog znanja;
- uticanje na promene u pristupu i ponašanju učesnika u pravcu pozitivne akcije;
- bolji učinak i povećanje produktivnosti;
- jačanje izgradnje tima, grupne saradnje među poljoprivrednim proizvođačima i drugim akterima.

Proces realizacije programa Poslovne škole za poljoprivredne proizvođače

Predlaže se da se priprema i osnivanje PŠP vrši u sledećim fazama:

1. **Uspostavljanje Osnovnog tima instruktora (core team of trainers - CTT).** Ovo je prvi korak i identičan je prvom koraku u uspostavljanju Škole tipa OŠP;
2. **Kreativna „olujna ideja“ (engl. - Brainstorming) sastanak CTT tima** i planiranje narednih aktivnosti ;
3. **Selekcija i obuka poljoprivrednih proizvođača – fasilitatora.**

Mada PŠP fasilitatori mogu biti i profesionalni savetodavci, predstavnici nevladinih organizacija ili privatnog sektora, najbolje bi bilo da to budu **Vodeći poljoprivredni proizvođači** u zajednici/opštini.

Dobar preduslov bi bio da odabrani fasilitatori budu i dobri komunikatori sa prethodnim iskustvom u upravljanju poljoprivrednim poslovanjem. Preporuka je i da se pri izboru fasilitatora ima u vidu da bi lokalni poljoprivredni proizvođači mogli da budu najbolji fasilitatori:

- zato što su oni deo zajednice;
- zato što su upoznati sa prirodom i veličinom problema u zajednici;
- zato što uživaju opšte poverenje i spremniji su da pomognu;
- zato što žive unutar zajednice i mogu da pritegnu u pomoć u svakom trenutku;
- zato što poznaju lokalne tradicije;
- zato što je njihovo angažovanje ekonomičnije u smislu nižih troškova prevoza i sl.;

Planska pitanja za obuku FBS fasilitatora:

- Koje su to potrebe za obukom koje je potrebno prvo zadovoljiti?
- Koje potrebe se mogu rešavati kasnije tokom sezone/godine?
- Koliko obuka je potrebno i koliko treba da traje?
- Da li su potrebni kursevi za obnavljanje znanja i ako jesu, kada?
- Koliko ljudi treba obučiti?
- Koja oprema i materijali su potrebni ?
- Ova vrsta obuke zavisi od budžeta i dostupnog vremena za učešće?

Posle završene selekcije fasilitatora, potrebno je održati jedan zajednički sastanak sa njima na kome ih treba upoznati sa sledećim stavkama:

- ideja PŠP;
- kratkoročni i dugoročni ciljevi PŠP;
- šta se očekuje od fasilitatora;
- na tom sastanku je takođe potrebno motivisati fasilitatore da daju svoj doprinos u pogledu ideja, vremena i napora ;
- potrebno je među njima uspostaviti timski duh;

Vodećim poljoprivrednim proizvođačima i fasilitatorima su potrebne drugačije veštine od onih koje se zahtevaju za konvencionalnu obuku jer PŠP i nije konvencionalna škola. Za razliku od konvencionalnog učenja zasnovanog na instrukcijama, ovde je učenje zasnovano na pristupu učenja kroz rad. Na ovom sastanku se od fasilitatora očekuje da daju svoj doprinos i postavljaju pitanja. Dobar PŠP fasilitator mora da bude motivisan da radi sa poljoprivrednim proizvođačima.

Potrebno je razraditi odgovarajući program obuke koji će biti prilagođen lokalnim prilikama i

koji će se koristiti za obuku odabranih vodećih poljoprivrednih proizvođača. Pri izradi ovog programa potrebno je uzeti u obzir i nivo pismenosti, potrebno je da program bude atraktivan, lako razumljiv, sažet i protkan lokalnim pričama i ilustracijama edukativne namene.

Trajanje obuke može da varira zavisno od veštine i kapaciteta fasilitatora. Pošto nije moguće uspešno realizovati odjednom ceo program obuke, potrebno ga je realizovati kroz kraće skupove tokom dužeg vremenskog perioda.

Period obuke, učestalost okupljanja i teme će biti definisane na osnovu programa obuke za CTT, kao i na osnovu stvarnih potreba Poslovne škole za poljoprivredne proizvođače. Najbolje ideje i primeri potiču od samih učesnika kao i iz iskustva instruktora.

Tokom obuke je potrebno pokriti sledeće stavke:

- metodologija PŠP i njen razvoj iz OŠP pristupa;
- rad sa resursnim ljudima;
- razrada nastavnog plana PŠP-a;
- organizacija i upravljanje PŠP-om;
- uloge, odgovornosti, kodeks ponašanja i etički kodeks fasilitatora;
- Participativne i rodno-osetljive veštine fasilitacije;
- procena resursa poljoprivrednih proizvođača;
- identifikacija zajedničkih poslova;
- kreiranje poslovne vizije;
- priprema poslovnih planova;
- marketing;
- veze između poljoprivrednika kao poslovnih subjekata i tržišta i druge spoljne veze.
- saradnja sa državom, NVO i drugim partnerima;
- stvaranje mreže među PŠP.

Tehnički materijali moraju da pokriju celu sezonu sa terenskim vežbama zamenjenim simulacijama u učionici. Veštine se prenose kroz participativne diskusije, studije slučaja i vežbe u učionici.

Na kraju sezone, uspešnim izvođačima obuke treba dodeliti sertifikate kojima im se priznaje zvanje „Master poljoprivredni proizvođač – fasilitator“, a ostalim poljoprivrednim proizvođačima – učesnicima treba dodeliti sertifikate o uspešno završenoj stručnoj obuci.

Diplomirani učesnici će posle toga nastaviti svoj rad tako što će osnivati škole za upravljanje poljoprivrednim poslovanjem na lokalnom nivou, u selima u kojima žive. Predlaže se da se za fasilitatore iz svake zajednice odabere i oformi tim od dva lica (različitog pola) koja će se međusobno podržavati u radu i podeliti radne obaveze. Fasilitatore/vodeće poljoprivredne proizvođače će u radu mentorisati i usmeravati profesionalni savetodavac.

Organizacija i uspostavljanje Poslovnih škola za poljoprivredne proizvođače na nivou sela/poljoprivrednog dobra.

Konceptom PŠP-a predviđeno je:

- da se škole osnivaju u okviru sela;
- da se škole osnivaju tamo gde poljoprivredni proizvođači žive i rade;
- da poljoprivredni proizvođači rade u malim grupama;
- da se sastanci održavaju u dogovoreno vreme i u dogovorenom trajanju.

Škola mora da se uklopi u njihove radne aktivnosti i da izbegava narušavanje njihovih tekućih poljoprivrednih aktivnosti.

Postoje dva moguća scenarija za uspostavljanje PŠP:

1. tamo gde već postoje OŠP ili grupe poljoprivrednih proizvođača koje su u stanju da razviju adekvatnu PŠP;
2. obučeni vodeći poljoprivredni proizvođači i fasilitatori će proširiti interesovanje i organizovati zainteresovane poljoprivredne proizvođače u PŠP;

Kriterijumi za uključivanje poljoprivrednika:

- zainteresovani;
- posvećeni;
- prepoznaju potrebu da se proizvodi za potrebe tržišta;
- učesnici mogu da budu i poljoprivrednici koji su ranije već bili polaznici Otvorene škole za poljoprivrednike;
- treba da budu orijentisani ka tržištu ili da imaju potencijal za to.

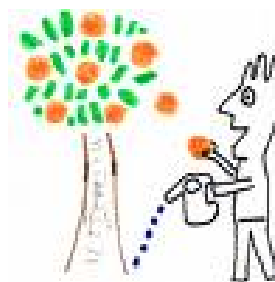
Fasilitatori PŠP će zajedno sa učesnicima osmisliti programe obuke na nivou poljoprivrednog dobra među zainteresovanim poljoprivrednim proizvođačima. Ovaj program će se sprovoditi na određenoj lokaciji i trajaće koliko i sezona radova.

Sadržaj ovakve PŠP škole čine iste teme koje se obrađuju u sklopu obuke fasilitatora. Tokom realizacije programa potrebno je pratiti njegov učinak i vršiti ocenu njegovih efekata.

Faze PŠP

PŠP je sezonski program strukturiran u tri faze:

1. Smernice za identifikaciju i planiranje poljoprivrednog poslovanja, takođe poznata kao Faza pripreme. U ovoj fazi bi polaznike PŠP trebalo upoznati sa nekim od osnovnih preduslova poljoprivrednog poslovanja kao što su shvatanje svrhe PŠP, njeno uspostavljanje i vođenje, poljoprivreda kao poslovni poduhvat i elementi poslovnog ciklusa, poljoprivredna preduzeća, prihodi od poljoprivrede, troškovi i dobiti, a trebalo bi da steknu i uvodna znanja o elementima biznis plana, i da budu spremni za pripremu svojih biznis planova za predstojeću sezonu, itd.

2. Sezonske smernice za poljoprivredno poslovanje, koja se još naziva i Faza implementacije. Poljoprivredni proizvođači moraju da učine praktične korake u pravcu implementacije svojih dogovorenih biznis planova, kao što su nabavka sirovina, pribavljanje finansijskih izvora, praćenje tržišta i uspostavljanje snažnih veza sa kupcima, postizetvene aktivnosti i dodavanje vrednosti svojim proizvodima, sprovođenje promena u pravcu

prilagođavanja u skladu sa tržišnim zahtevima, itd.

3. Revizija i smernice za planiranje praćenja, takođe poznata kao Post-sezonska faza. Na kraju sezone, neophodno je izvršiti procenu rada PŠP i realizacije poslovnih planova poljoprivrednih proizvođača. Potrebno je analizirati šta je urađeno kako treba, a šta nije i šta bi trebalo promeniti u budućem radu. Na osnovu te analize, potrebno je pripremiti poslovni plan i akcioni plan za narednu sezonu.

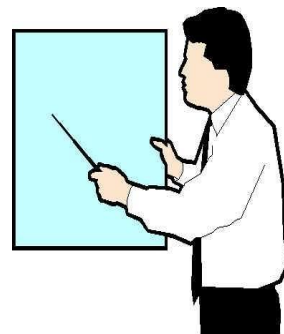
Neformalne metode edukacije

Načela učenja odraslih

Jedna od najvažnijih karakteristika dobre edukacije odraslih je da je zasnovana na „postavljanju problema“. Kao što je rekao Mao Ce Tung, „uloga fasilitatora je da zajednici predstavi u formi izazova probleme o kojima su već diskutovali na konfuzan način“.

Celokupan naglasak je na učenju, a ne na držanju nastave. To znači da je potrebno obučiti „tradicionalne nastavnike“ da shvate ulogu fasilitatora, odnosno da je potrebno da se u tom radu bave:

- stvaranjem klime podesne za učenje,
- postavljanjem problema,
- podsticanjem procesa traženja uzroka i rešavanja problema,
- pružanjem pomoći grupi da što više toga sama otkrije, i
- utvrđivanjem procesa za planiranje akcija.

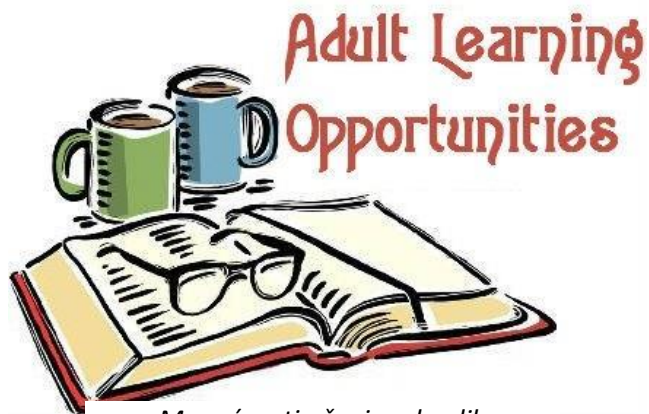
Sve se to veoma razlikuje od uloge „tradicionalnih nastavnika“. Svi mi nosimo u sebi snažno sećanje na to šta je posao nastavnika još iz svojih školskih dana, ali ako želimo da na efektivan način radimo sa odraslima koristeći metod postavljanja problema, moramo smesta da izbrišemo taj stari model iz svojih glava.

Psihologija učenja odraslih po Malkomu Noulzu (Malcolm Knowles), pioniru novih metoda u edukaciji odraslih) ima sledeće karakteristike:

1. **Odrasli imaju veliko iskustvo i naučili su puno toga iz života.** Oni najviše uče od svojih kolega. Stoga je potrebno da im fasilitator pomogne da u međusobnom dijalogu razmenjuju svoja iskustva.
2. **Odrasli su zainteresovani da uče brzo** o stvarima koje su **im važne za život**. Stoga je potrebno da fasilitator stvori situaciju u kojoj oni mogu da učestvuju u planiranju, biraju teme i učestvuju u redovnoj evaluaciji onoga što rade.
3. **Odrasli imaju osećaj ličnog dostojanstva.** Sa njima se mora uvek postupati sa poštovanjem i nikad se ne smeju dovesti u situaciju da se osećaju poniženim ili izloženim podsmehu pred svima.
Sa godinama, mogućnost pamćenja kod odraslih može da oslabi ali **njihova sposobnost za posmatranje, zapažanje i rasuđivanje sa godinama često postaje jača.**

Ovo su neka od osnovnih načela učenja odraslih :

- Načelo 1: Učenje je iskustvo koje se dešava u samom učeniku a aktiviraju ga sami učenici;
- Načelo 2: Učenje je otkrivanje ličnog značenja i relevantnosti ideja;
- Načelo 3: Učenje (promena ponašanja) nastaje kao posledica iskustva;
- Načelo 4: Učenje je kooperativni i kolaborativni proces;
- Načelo 5: Učenje je razvojni proces;
- Načelo 6: Učenje je ponekad bolan proces;
- Načelo 7: Jedan od najbogatijih resursa za učenje je sam učenik;
- Načelo 8: Proces učenja je i emocionalan i intelektualan;
- Načelo 9: Proces rešavanja problema i učenja je izrazito poseban i individualan;

Mogućnosti učenja odraslih

Fasilitiranje

efikasno učešće svih aktera.

Facilitiranje je proces koji nešto „pojednostavljuje“ ili „olakšava“. U skladu sa pristupom koji se primenjuje u okviru OŠP i PŠP, uz pomoć fasilitatora, instruktora, učesnici i poljoprivredni proizvođači usmeravaju i vode organizovane aktivnosti i događaje, vodeći računa da je potrebno da se i grupni i pojedinačni ciljevi poljoprivrednih proizvođača ispunjavaju na efektivan način uz jasno rezonovanje i aktivno i

Ovo su neka od orijentacionih pitanja - smernica čiji odgovori će nam pomoći da shvatimo ceo proces fasilitiranja kao sastavnog dela aktivnosti OŠP i PŠP:

- Definišite sledeće termine: „fasilitator“ i „fasilitiranje“!
- Napravite razliku između držanja nastave i fasilitiranja!
- Koju ulogu i zadatke ima fasilitator OŠP-a?
- Koja ponašanja i postupci fasilitatora OŠP-a se smatraju nepoželjnim?
- Koje su osobine dobrog fasilitatora?
- Navedite neke od ključnih veština fasilitatora?

1. **FASILITATOR** je lice koje usmerava proces i koje obezbeđuje efektivan protok informacija unutar grupe kako bi učesnici mogli nesmetano da razmenjuju informacije i donose odluke. Fasilitator je moderator u učesničkom procesu učenja i njegov zadatak je da pomaže u razmeni informacija na učesnički način.
2. **FASILITIRANJE** je proces olakšavanja učenja, a za sprovođenje takvog procesa su potrebne posebne veštine i uvežbane sposobnosti. Fasilitiranje je jačanje kroz posedovanje dovoljno sposobnosti, odnosno iskustva i znanja da se nešto dobro uradi. Fasilitiranje doprinosi sposobnosti da se uspešno ostvari željeni ishod ili rezultat.

3. NAPRAVITE RAZLIKU IZMEĐU DRŽANJA NASTAVE I FASILITIRANJA

Tabela 3: Razlike između fasilitiranja i držanja nastave

	Fasilitiranje	Držanje nastave
1	Uključuje diskusije	Vrlo malo diskusije
2	Puno učešće	Manje učešće
3	Promoviše postojeće i nove ideje	Uglavnom uvodi nove ideje
4	Horizontalna komunikacija	Vertikalna komunikacija
5	Neformalno učenje	Formalno učenje
6	Kolektivno odlučivanje	Delimično odlučivanje
7	Razmena ideja	Usmeravanje
8	Odozdo naviše	Odozgo naniže
9	Nastavni plan se razvija kroz procenu potreba	Nastavni plan se donosi na centralnom nivou
10	Materijale za učenje pripremaju učenici	Materijale za učenje priprema nastavnik

4. NEPOŽELJNO PONAŠANJE FASILITATORA OŠP

• Da se ponaša kao nastavnik • Da se ponaša kao instruktor • Naredbodavan i arogantan • Netransparentan • Netolerantan i nestrpljiv • Sklon kašnjenju • Nemoralno ponašanje.		• Oholost • Nemarnost • Ne bi trebalo da daje nejasne zadatke • Ne bi trebao da propusti da prizna da nešto ne zna • Ne bi trebalo da bude neorganizovan • Ne bi trebalo da nema samopouzdanje • Ne bi trebalo da bude sebičan.
--	--	---

5. KOJE SU OSOBINE DOBROG FASILITATORA?

• Kreativan	• Deluje u okviru kapaciteta i emocije grupe
• Fleksibilan	• Delegira zadatke i odgovornosti
• Ume da sluša druge	• Ulaže posebne napore
• Taktičan	• Pristojnog izgleda
• Strpljiv	• Razgovetan
• Transparentan	• Samouveren
• Konsultativan	• Dobar saradnik
• Tolerantan	• Ne prisiljava učesnike da se drže njegovih planova
• Posvećen	• Razuman
• Pouzdan	• Daje pravovremena objašnjenja
• Društven	• Ne krije ograničenja
• Tolerantan	• Pokazuje brigu
• Pristupačan	• Unapred objašnjava situacije

6. VEŠTINE FASILITATORA

• Slušanje	• Tehnike dobijanja povratnih informacija;
• Sposobnost upravljanja grupnom dinamikom	• Sposobnost rezimiranja (izvođenja krajnjih poruka koje treba naučiti)
• Pregovaračke veštine	• Intelektualni kapacitet;
• Dobre tehnike postavljanja pitanja (ispitivanja)	• Tehničke veštine;
• Dobre sposobnosti zapažanja	

7. ZLATNA PRAVILA KOJA VAŽE ZA FASILITATORA

• Dobar slušalac;	• Ima lepe manire;
• Poštuje mišljenja drugih-otvoren za sugestije;	• Sabran/samopouzdan;
• Veseo;	• Potpuno kontroliše pažnju publike;
• Gleda u oči;	• Prijemčiv;
• Potrebno je da unapred zna svoju publiku (Nivo);	• Ume da upravlja vremenom (svesno);
• Trebalo bi da bude dobro pripremljen (dobro poznavanje predmeta);	• Nepriistrasan.
• Oblači se prikladno.	

8. KAKO DA FASILITATORI POBOLJŠAJU SVOJE ODNOS SA UČESNICIMA (POLJOPRIVREDNIM PROIZVOĐAČIMA)

• Upoznajte se međusobno (Uspostavite prisnost)	• Prihvatite iskrenu kritiku
• Izražavajte se na podesan način (kratko i jasno)	• Reagujte pravovremeno
• Stvorite povoljno okruženje	• Posvećenost grupi i timu
• Ohrabrujte puno učešće	• Gradite tim poštujući pravila
• Potrebno je da razumete i poštujete postojeće kulturne norme	• Budite uzor
• Ispoljite/pokažite dobre moralne vrednosti	• Potrebno je da poznajete prioritete poljoprivrednika
• Jasno saopštite svoju misiju	• Pružite kvalitetnu uslugu
• Izbegavajte rodnu pristrasnost	• Podstičite dijalog
• Držite se svojih obećanja i programa	• Budite u toku sa tehnološkim dostignućima
• Budite fleksibilni	• Ponašajte se profesionalno i racionalno
• Budite transparentni i odgovorni	

Pisanje izveštaja

Svaka OŠP mora da vodi evidenciju o svojim aktivnostima, koja će poslužiti kao osnov za analizu i donošenje odluka. Stoga ćemo ovde izneti nekoliko korisnik saveta u vezi pripreme izveštaja.

Vodeći poljoprivredni proizvođači/fasilitatori bi trebalo da poznaju neka od osnovnih načela za pisanje izveštaja i da znaju odgovore na pitanja kao što su:

- Šta je izveštaj?
- Zašto pripremamo izveštaje?
- Koje su vrste izveštaja?
- Koje su karakteristike pouzdanog izveštaja?
- Koji su kvaliteti dobrog izveštaja?

Šta je izveštaj?

- Izveštaj predstavlja podatke prikupljene, analizirane i prezentovane u organizovanoj formi licu ili organizaciji koja traži tu informaciju.
- Od izveštaja se traži i da razjasne ili pruže odgovore na pitanja ili da pobroje probleme i verifikuju podatke.
- Izveštaj predstavlja rekapitulaciju onoga što je urađeno.

Zašto pripremamo izveštaje?

- U svrhu praćenja i procene.
- U svrhu prezentacije informacija za buduće reference.
- Da bi se informacije prenele drugim licima.
- U cilju prezentacije korišćenja datih resursa.
- U cilju obaveštavanja relevantnih organa vlasti o tekućim aktivnostima.
- Radi verifikacije podataka/informacija.
- Da bi se inicirala akcija koju zainteresovane stranke smatraju neophodnom.

Vrste izveštaja.

Izveštaje možemo da grupišemo prema različitim kriterijumima, na primer prema vremenskom intervalu podnošenja:

	• Nedeljni izveštaj;	• Dnevni izveštaj;
	• Kvartalni izveštaj;	• Godišnji izveštaj;
	• Polugodišnji izveštaj;	• Dvonedeljni izveštaj;

Vrste izveštaja prema sadržaju:

• Izveštaj o napretku;	• Projektni izveštaj;
• Osnovni izveštaj;	• Evaluacioni izveštaj;

Karakteristike pouzdanog izveštaja

Izveštaji koje OŠP smatra poželjnim bi trebalo da imaju sledeće karakteristike:

- **Objektivni i tačni.**
 - Činjenice se moraju prezentovati objektivno i bez preuveličavanja ili umanjivanja.
 - Ako su podaci neubedljivi, nejasni, nedovoljni ili protivrečni, to se u izveštaju mora jasno naglasiti kako bi rukovodstvo moglo da preduzme odgovarajuću akciju.
 - Objektivnost se mora oslanjati na tačnost.
 - Pogrešni podaci mogu da dovedu do pogrešnih zaključaka i grešaka u odlučivanju.

Čak i bezopasna štamparska greška može dovesti u sumnju pouzdanost, jer takva greška može da ukazuje na to, da su se greške možda potkrale i u drugim delovima izveštaja.

- **Neemotivan**
 - Izveštaj ne bi trebalo da se poziva na emocije kao sredstvo za ubeđivanje.
 - Izveštaj mora da se ceni isključivo na osnovu objektivnih vrednosti i da bude prihvaćen zbog podataka koje sadrži.
- **Jednostavan i neposredan**
 - Izveštaj mora da koristi formalan jezik i da bude pripremljen u standardnom formatu.
 - Činjenice se moraju izneti direktno i jasno.
 - Biti neposredan ne znači i biti grub ili neljubazan.
- **Dobro organizovan**
 - Činjenice moraju biti logično poredane.

Da bi se izveštaj mogao smatrati kvalitetnim, mora da zadovolji sledeće kriterijume:

• Relevantan	• Kompletan
• Reflektivan	• Sa jasno naznačenim vremenskim okvirom
• Sistematičan	• Jasan i razumljiv
• Pouzdan	

Grupe

Kao što je već objašnjeno, rad OŠP i PŠP se zasniva na pristupu grupnog učešća. Ovo su samo neka od korisnih načela u radu sa učesničkom grupom.

- Celokupno učenje se vrši u podgrupama (manje grupe od 3-5 članova)
- Svaka grupa je zadužena za jedan ili niz tretmana/opita za uporedno proučavanje
- Tretmani se obavljaju na mestu predviđenom za učenje.
- U istoj školi se ne vrste preslikavanja.
- Svaka grupa igra ulogu domaćina u danu aktivnosti u organizaciji OŠP.
- Svaka podgrupa ima svoje zvanične predstavnike, što znači da OŠP ima nekoliko lidera na različitim nivoima.

Kada pričamo o radu u grupama, moramo da imamo na umu sledeća pitanja:

- Šta se podrazumeva pod grupom?
- Kakve vrste grupa mogu da postoje ?
- Zašto ljudi formiraju grupe?
- Kakva je dinamika grupnog razvoja?

Definicija grupe- opšta, ali jednostavna, mogla bi da bude:

Jedan broj ljudi ili predmeta koji su smešteni zajedno, koji razvijaju međusobnu komunikaciju i zajedničke aktivnosti pomažući na taj način sebi da postignu određene rezultate i zadovolje svoje pojedinačne potrebe.

Vrste grupa

- **Formalne** – visoko strukturirane i registrovane;
- **Neformalne** – nestrukturirane i neregistrovane

grupe, na pr. svatovi/pogrebne povorke

Zašto ljudi formiraju grupe?

- Da bi ostvarili prihod
- U cilju očuvanja životne sredine
- U cilju preživljavanja (grupe za samopomoć)
- U cilju udruživanja resursa
- U cilju rešavanja zajedničkih problema (korišćenje vode, lakši pristup tržištu, itd.)
- Društvene grupe

Izgradnja tima

Veoma je važno praviti razliku između grupe i tima. Zbog toga je potrebno da poljoprivrednici shvate ove pojmove i da budu u potpunosti uključeni u proces izgradnje timskog kapaciteta. Ovo su neka od pitanja - smernica koje će im pomoći da se pravilno usmere u tom procesu:

- Definirati termin tim.
- Kakva je razlika između grupe i tima?
- Kako se razvija tim?
- Kakva je klima za fasilitiranje u razvoju tima?
- Koji faktori doprinose efikasnosti tima?
- Kako se jača timski osećaj?
- Prodiskutujte na koji način je moguće održati timski duh i osnažiti osećaj pripadnosti timu u okviru OŠP.

Definicija

Tim je grupa ljudi sa jasnim ciljem koji je zajednički za sve pripadnike tog tima, na pr. fudbalskog (čiji cilj je pobeda).

Kakva je razlika između grupe i tima?

Za petoro ljudi koji sede za hotelskim šankom bismo rekli da čine „grupu“. U ovom slučaju, to je samo skup pojedinaca koji su se okupili na istom mestu i u isto vreme sa zajedničkim ciljem, odnosno sa ciljem da popiju pivo.

Značenje reči tim kao u slučaju „fudbalskog tima“ je mnogo specifičnije. Da bi bio uspešan, svaki tim mora:

- Da ima jasan cilj koji dele svi članovi tima;
- Da bude sastavljen od članova posvećenih tom cilju;
- Da ima članove koji su sposobni da dobro rade zajedno;
- Da ima članove koji poseduju veštine neophodne za izvršenje zadataka tima;
- Da rade u koordinaciji tako da se te veštine ravnomerno koriste u celom timu, odnosno da ni jedan pojedinac ne bude konstantno preopterećen poslom dok drugi članovi ne rade skoro ništa;

Ove tačke su važne za svaki timski rad bilo da je u pitanju fudbalski, ragbi ili neki drugi tim.

Kako se razvija tim

Proces timskog razvoja može se posmatrati kao prednja strana sata na kojoj nerazvijeni tim počinje sa radom u ponoć, a kompletnu zrelost postiže u roku od 12 sati. Koristan način da ovu teoriju prenesete na svoju situaciju bi bio da razmislite u kom položaju na satu se nalazi tim ili timovi čiji ste vi član. U svakoj fazi razvoja tima, pokušajte da procenite gde se nalazite u odnosu na sledeću fazu.

Faza 12.00 – 3.00 poznata kao „Nerazvijen tim“ ima sledeće karakteristike: “Osećanja još nisu usmerena na potrebe grupe”, “Radno mesto je za rad”, “Utvrđena linija i dalje ima primat”, Nema “Ijuljanja čamca”, “Slabo slušanje drugih”, “Slabosti su prikrivene”, “Nejasni ciljevi”, “Slab napredak”, “Birokratija” i “Gazda donosi većinu odluka”.

Faza 3.00 – 6.00 poznata kao „Tim koji eksperimentiše“ ima sledeće karakteristike: “Eksperimentisanje”, “Rasprava o rizičnim pitanjima”, “Razmatranje širih opcija”, i “Lična osećanja ojačana” i „Povećano slušanje drugih“.

Faza 6.00 – 9.00 poznata kao „Konsolidacija tima“ ima sledeće karakteristike: “Eksperimentisanje, plus Metodičan rad”, “Dogovoren postupak” i “Uspostavljena osnovna pravila”.

Faza 9.00 – 12.00 poznata kao Pobednički tim ima sledeće karakteristike: „Eksperimentisanje“, “Konsolidacija”, “Fleksibilnost”, “Odgovarajuće rukovodstvo“, „Maksimalna iskorišćenost energije“, „Pridržavanje načela“, Ispunjene potrebe pojedinaca“ i „Razvoj je postavljen kao prioritet“.

Kakva je klima za facilitaciju razvoja tima?

Povoljnu klimu za razvoj tima karakterišu sledeće stavke:

1. Jasni i dogovoreni ciljevi: Jasne smernice, Relevantnost, Posvećenost ispunjenju ciljeva.
2. Otvorenost i interakcija: Sloboda učešća, Sloboda govora, Zdravo sučeljavanje argumenata
3. Uzajamna podrška: Podrška uliva dodatnu snagu, Uzajamno uvažavanje
4. Saradnja i konflikt: Razmena, Poverenje, Prevazilaženje slabosti
5. Izvodivi postupci: Donošenje odluka, Postavljanje ciljeva, Raspodela poslova
6. Odgovarajuće rukovodstvo: Kohezija, otvorenost, poverenje i uzajamna podrška, Fleksibilnost, Delegiranje
7. Redovna revizija: Provere, Napredak, Uloge
8. Individualni razvoj: Funkcija individualne sposobnosti, Prilike, Pozitivni izgledi
9. Dobri odnosi unutar grupe: Kohezija, Komunikacija, Saradnja, Učenje
10. Spremnost: Organizacija, Članovi

Koji faktori doprinose efektivnosti tima?

Članovi i Vođa tima su razvili aktivnosti kao što su slušanje, komunikacija, poštovanje rukovodstva, postavljanje ciljeva, zajednički rad na izgradnji tima, aktivna uloga u postupku donošenja odluka, u postupku rešavanja problema i postojanje motivacije.

Kako se jača timski osećaj

Timska kultura “Kultura u kojoj ljudi osećaju slobodu da doprinose svojim idejama, gde uključenost u rešavanje problema i donošenje odluka predstavlja normu ponašanja”.

U grupama koje čine poljoprivredni proizvođači, fasilitatori i instruktori korisno je razviti grupne diskusije i identifikovati načine i sredstva za održavanje timskog duha među članovima/učesnicima OŠP i za unapređenje timskog osećaja u okviru OŠP.

PRAKTIČNE VEŽBE

Uspostavljanje Osnovnog tima instruktora (Core Team of Trainers - CTT)

Ovo bi verovatno trebao da bude prvi korak u stvaranju čvrstih osnova u cilju povećanja svesti i promocije Otvorene škole i Poslovne škole za poljoprivredne proizvođače u okviru projekta. Najbolje bi bilo da se sa osnivanjem OŠP i PŠP počne na nivou sela kao osnovne organizacije, a da se u kasnijoj fazi izvrši umrežavanje ovako osnovanih OŠP i PŠP. Međutim, imajući u vidu koncentraciju i međusobnu udaljenost pojedinih poljoprivrednih proizvođača koji se bave organskom proizvodnjom u atarima pojedinih sela uključenih u projekat, kao i različitost preduzeća u okviru FAO projekta, definisanje prostora za ovu vrstu aktivnosti predstavlja izazov za odabrane pružaoce BDS i fasilitatore. FAO projekat i Centar za razvoj organske proizvodnje (COP) Selenča kao partner u tom projektu će zajednički formirati Osnovni tim instruktora (CTT) i očekuje se da će taj tim biti sastavljen od relevantnih lica iz državnih institucija, NVO i privatnih firmi zainteresovanih da pomognu u realizaciji OŠP/PŠP, a njihov zadatak će biti da obuču vodeće poljoprivredne proizvođače i pružaju instrukcije na skupovima u organizaciji OŠP/PŠP.

Bilo bi idealno da članovi CTT imaju prethodno iskustvo u poljoprivrednoj proizvodnji kao poslovnoj aktivnosti i iskustvo vezano za pristup međusobnog učenja među poljoprivrednim proizvođačima („farmer-to-farmer approach“). Osnovni tim će imati zadatak da obuču i usmerava vodeće poljoprivredne proizvođače i fasilitatore.

Uz pomoć odgovarajućih vodiča i priručnika koje je pripremio FAO, CTT će identifikovati najrelevantnije teme za OŠP i PŠP (na pr. kriterijumi za selekciju fasilitatora/vodećih poljoprivrednih proizvođača, ciklus fasilitiranja, uloga savetodavaca kao fasilitatora, uređenje i organizacija poslovnih škola za poljoprivredne

proizvođače, preduzetnički kvaliteti, mentorski rad i pružanje instrukcija, praćenje i procena, itd.).

Obuka instruktora (Training of Trainers - ToT)

Uz pomoć ovog Priručnika, CTT će se upoznati sa pristupom koji se primenjuje u okviru OŠP i PŠP i dobiće smernice za obuku Vodećih poljoprivrednih proizvođača (Lead farmers - VODEĆI POLJOPRIVREDNI PROIZVOĐAČ) i njihovih pomoćnika sa ciljem da od njih stvore dobre fasilitatore Otvorene škole za poljoprivrednike. Ta obuka je kombinacija tradicionalnog načina držanja nastave i učesničkog pristupa učenju, jer će fasilitatori i da uče i da drže nastavu - koristeći metode koji su praktični i koji se lako preslikavaju.

Obuka tipa ToT je osmišljena kao ekonomična obuka koja omogućava instruktorima da se o pristupima i temama za diskusiju dogovaraju sa vodećim poljoprivrednim proizvođačima tokom njihove obuke. Pretpostavlja se da instruktori već imaju posebno znanje o traženim temama za diskusiju među učesnicima OŠP i PŠP i da će kroz kreativnu razmenu ideja („brainstorming“) sa vodećim poljoprivrednim proizvođačima izvršiti konačnu selekciju relevantnih tema (na primer, o očuvanju vode i zemljišta, razvoju sadnog materijala za komercijalne svrhe, o stočarstvu i nove teme kao i nove metode).

Organizacija ToT

Kada su Instruktori dobro obrazovani i iskusni Obuka Instruktor (ToT) mora da bude u formi participativnog foruma na kome će se utvrditi smernice za obuku Vodećih poljoprivrednih proizvođača ili fasilitatora. Obuka će se odvijati po istim pristupu kakav se primenjuje u OŠP i PŠP a to je učesnički pristup. Prvi korak takve obuke će biti:

1. PARTICIPATIVNO PREDSTAVLJANJE UČESNIKA

Ovaj korak treba da pomogne učesnicima :

- da se međusobno upoznaju ;
- da se opuste;
- da se podstakne otvorena komunikacija među učesnicima i započne razvoj timskog duha;

Trener može da predloži učesnicima da i oni sami predlože neki participativni metod koji se može koristiti za vođenje tog skupa.

Primer 1: Učesnici se podele u parove i predstave se jedan drugom. Svaki od učesnika treba da izabere partnera koga ranije nije poznavao. Fasilitator im onda podeli pitanja – smernice pa onda učesnici intervjuišu jedan drugog.

Primer 2: Radi se u malim grupama od po troje ljudi.

- **Formirajte grupe od po 3 ljudi**, koji se međusobno ne poznaju ;
- **Sačinite jedan zajednički, kreativni poster, u kome ćete navesti :**
 - Ko ste i odakle potičete ?
 - Na šta ste u svom privatnom i profesionalnom životu zaista ponosni ?
 - Šta ste uvek želeli da uradite ali nikad niste imali priliku za to (Vaš san)?
- **Predstavite svoj poster ostatku grupe kao tim (A predstavlja B, B-C, & C-A) za manje od 3 minuta.**

2. NAČELA I METOD FASILITIRANJA

Ovaj skup služi uglavnom za upoznavanje sa načelima i metodima fasilitiranja koji će se koristiti tokom obuke. Ključne osnovne vrednosti i metode fasilitiranja koje se koriste su:

OSNOVNE VREDNOSTI	Metode
➤ Inkluzivnost;	➤ Vizualizacija;
➤ Vlasništvo samih učesnika;	➤ Diskusije u malim i velikim grupama;
➤ Adaptivno učenje i upravljanje ;	➤ Neformalne i strukturirane diskusije;
➤ Integritet (bez stavljanja na bilo čiju stranu);	➤ Vežbe na terenu;
➤ Otvorenost dijaloga;	➤ Grupna dinamika;
➤ Neformalna/opuštene atmosfera;	➤ Terenske posete.
➤ Svaki doprinos je dobrodošao;	
➤ Transparentnost.	

3. GRUPISANJE

Učesnici ToT uče u **podgrupama** kao što se radi i u OŠP tako da učesnici moraju da se podele

u grupe. Broj grupa koje će se formirati zavisi od ukupnog broja učesnika. Pod idealnim uslovima, najbolje bi bilo da ima 4-6 grupa. Ovakvo grupisanje učesnika se vrši nasumično. Svaka grupa potom bira svog vođu, naziv i parolu. Svaki put kad svoje rezultate predstavlja na plenarnom skupu, svaka grupa izvikuje svoju parolu, a ostatak grupe uzvraća.

Primer:

<i>Grupa</i>	<i>Broj članova</i>	<i>Naziv</i>	<i>Slogan</i>	<i>Vođa tima</i>
1	6	Voće	Zdravo voće	Marko
2	6	Kikinda	Zdrav život	Andrea
3	6	Selenča	Zadovoljni kupci	Jozef
4	6	Meso	Srećne životinje	Tanja
5	6	Subotica	Osvojimo tržište	Bilja

4. UJEDNAČAVANJE OČEKIVANJA

Ovaj skup služi za ujednačavanje očekivanja među učesnicima. To se može uraditi pojedinačno ili u grupi. Svakoj grupi ili pojedincu se daju sledeća pitanja – smernice:

- šta učesnici očekuju od ovog kursa obuke
- šta učesnici očekuju od fasilitatora
- šta fasilitatori očekuju od učesnika

Posle toga, ishodi se predstavljaju na plenarnom skupu i tim domaćin rezimira ishode na listu papira flipchart table ili na kartici prikačenoj na zid/sto. Učesnici mogu pomoću tih podsetnika da prate da li se njihova očekivanja ispunjavaju.

Primer za očekivanja:

I. Očekivanja učesnika od kursa:

- da dobro shvate koncept OŠP i steknu veštine za njegovo korišćenje;
- da nauče nove tehnologije;
- da nauče kako da identifikuju poljoprivredne proizvođače i izgrade grupe;
- da nove tehnologije OŠP usklade sa lokalnim uslovima;
- da postignu grupnu dinamiku;
- da završe kurs sa uspehom;
- da dobiju sertifikat o učešću.

II. Očekivanja učesnika od fasilitatora (instruktora):

- dobra komunikacija i koordinacija;
- da poznaju temu i da im dele odgovarajuće materijale za učenje;
- učesnički pristup;
- interakcija sa učesnicima;
- da im prenesu iskustva o OŠP, uspešna i neuspešna;
- da im predoče stvarne troškove i održivost OŠP.

III. 4.3 Očekivanja fasilitatora od učesnika:

- posvećenost;
- saradnja;
- poštovanje mišljenja drugih;
- razmena iskustava.

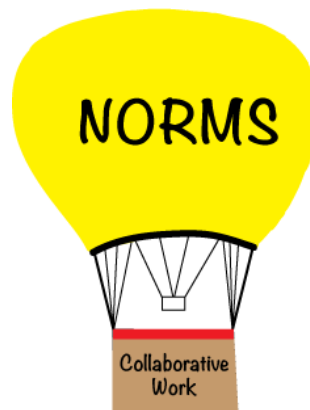
5. POSTAVLJANJE NORMI/PRAVILA UČENJA

Pravila i propisi se donose tokom celog perioda obuke. Pošto učesnici dolaze sa različitih mesta i predviđeno je da neko vreme provedu zajedno, važno je da sami utvrde sopstvena pravila boravka. Ciljevi normi/pravila učenja su:

- da se stvori red;
- da se izbegnu nepotrebni prekidi;
- da se stvori povoljno okruženje za učenje.

Postupak:

- svaki učesnik/grupa treba da napiše na malom parčetu papira koja pravila/propise bi voleli da imaju kojim bi se regulisao njihovo boravak;
- potom cela grupa diskutuje i dogovara se oko tih pravila/propisa;
- pravila/propisi se onda prikupljaju i kače o zid kako bi svi mogli da se upoznaju sa njima;

Primeri normi/pravila koje utvrđuju učesnici:

➤ Poštujte vreme;	➤ (Uvek) napravite rezime prethodne lekcije;
➤ Isključite ili potpuno utišajte svoje mobilne telefone;	➤ Izbegavajte da se bez potrebe krećete tokom skupa ;
➤ Govorite jedan po jedan;	➤ Uključite se u fizičke vežbe;
➤ Aktivno učešće ;	➤ Na času je zabranjeno piti i pušiti;
➤ Aktivna koncentracija;	➤ Grupni rad treba ozbiljno shvatiti ;
➤ Budite tolerantni (strpljivi prema drugima);	➤ Treba uvek biti tačan.
➤ U slučaju da ćete biti odsutni, uvek se javite.	

6. TIM DOMAĆIN I NJEGOVE DUŽNOSTI

Tim domaćin je podgrupa odgovorna za aktivnosti određenog dana za učenje. Svaka grupa je zadužena za vođenje aktivnosti onog dana kada je domaćin i grupe se međusobno rotiraju na tom položaju tako što će grupa 1 biti domaćin danas, grupa 2 sutra i tako redom. Na taj način, svi učesnici u ToT na ravnomeran način dele odgovornosti tokom obuke.

Obaveze tima domaćina su sledeće:

- da vrši fasilitiranje aktivnosti cele nedelje/celog dana;
- da pripremi uvodni program i raspored aktivnosti ;
- da uredi/organizuje mesto održavanja obuke ;
- da održava/čisti salu i prostorije za obuku;
- da obezbedi energiju i opuštenu atmosferu tokom obuke;
- da predstavi resursno lice/gostujućeg predavača;
- da proverava nedeljno prisustvo učesnika OŠP;
- da meri vreme/vodi računa o vremenu;
- da deli materijal za učenje i drugo;
- da pomaže fasilitatoru ili izvestiocu u izveštavanju i diskusiji ;
- da obavlja druge dužnosti koje mu dodeli Fasilitator ;

Kako rade OŠP i PŠP ?

Kao što je već objašnjeno u metodološkom delu, OŠP i PŠP se po pristupu razlikuju od tradicionalnih obrazovnih institucija. Umesto da se transfer tehnologija poljoprivrednim proizvođačima vrši preko Otvorenih savetodavaca ("top-down"), poljoprivredni proizvođači kao grupa čine početni tačku obrazovnih aktivnosti, oni daju inicijative, oni proučavaju probleme i prepreke, oni analiziraju, komuniciraju i donose odluke uz podršku fasilitatora i kompetentnih provajdera, proizvodnih i poslovnih usluga. Pružaoci usluga BDS obezbeđuju mentorski nadzor fasilitatorima i češće uzimaju učešće kao demonstratori na terenu nego kao klasični predavači.

Poređenje između OŠP i konvencionalne škole tipa „obuka i poseta“ (Training & Visit - T&V)

Tabela 1.

PARAMETAR	OŠP	KONVENCIONALNA T & V
1. Metod učenja	Kroz rad, eksperimentisanje, učešće, otkriće	Slušanjem (Još uvek je odsutan element eksperimentisanja i otkrivanja)
2. Mesto obuke	Predmet učenja (njiva, usev, stoka, itd.)	Sala za obuku
3. Trajanje	Kompletnan kurs (celosezonski ciklus)	Jedan ili dva skupa
4. Savetodavac i njegova uloga	Obučeni stručnjak. Veći deo vremena provodi pomažući poljoprivrednicima da se sami uvere u prednosti date tehnologije	Razume se u sve pomalo. Veći deo vremena provodi pokušavajući da ubedi poljoprivrednike
5. Poljoprivredni proizvođač i njegova/njena uloga	Učesnik, daje svoj doprinos, donosi odluke. Pretpostavka - poljoprivrednik je šolja čaja puna znanja koju samo treba promešati.	Slušalac. Upravljačke odluke obično već propisane. Pretpostavka – poljoprivrednik je prazna šolja za čaj koju treba napuniti.
6. Kvalifikacija za učešće	Nikakva diskriminatorska	Mora da bude u stanju da piše i da je završio neki intenzivan program („Master farmer“ obuku)
7. Planiranje programa	Program sačinjavaju i dogovaraju sami poljoprivrednici. Savetodavac mora da se obaveže na pružanje pomoći	Kancelarijski posao. Savetodavna pomoć nije zagarantovana
8. Procena i usvajanje	Zajedno sa poljoprivrednicima. Usvajanje je stvar izbora poljoprivrednika .	Kancelarijsko. Obično ubeđivanjem/nametanjem

OŠP obično ima grupu od 20-30 poljoprivrednih proizvođača koji se redovno sastaju tokom definisanog vremenskog perioda, na primer tokom sezone ratarske kulture, da bi se izvršila validacija (novih) proizvodnih opcija uz pomoć fasilitatora. Tu ulogu FAO projekat daje Vodećem poljoprivrednom proizvođaču jer je on/ona član zajednice i u situaciji je da mobiliše druge članove i obezbedi fasilitiranje.

Kroz grupni rad, OŠP obezbeđuje i organizacione veštine i praksu dok su sami poljoprivrednici u deo procesa učenja i stoga imaju osećaj da su punopravni učesnici u radu i aktivnostima grupe. U sklopu procesa izgradnje poverenja i samopouzdanja među članovima OŠP, poljoprivredni proizvođači se nalaze u poziciji da grade zajedničke poduhvate i da uspešnije ulaze na tržište.

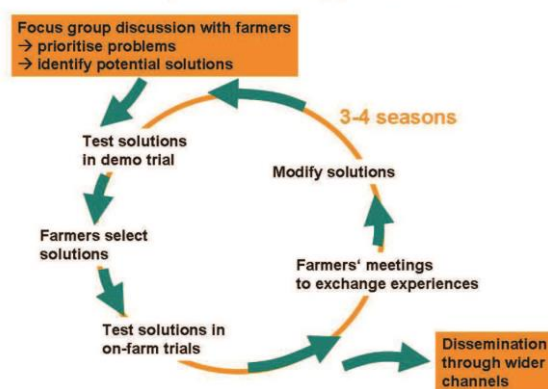
Na kraju svakog sastanka se donose upravljačke odluke o narednim akcijama koje treba preduzeti. Po završetku proizvodne sezone, poljoprivredni proizvođači nastavljaju da se sastaju i razmenjuju informacije u okviru grupe. Ideja je da grupa stekne odgovarajuće veštine i kapacitet za pripremu kvalifikovanih proizvodnih programa na osnovu kojih mogu da pribave finansijske resurse za njihovu realizaciju. Resursi mogu biti različiti, od donatorskih projekata, kreditnih institucija koje se bave finansiranjem poljoprivrednih delatnosti, državnih programa pa sve do zainteresovanih investitora koji su spremni da uspostave saradnju različitih oblika, kao što je poljoprivredna proizvodnja po ugovoru.

Smernice za utvrđivanje PTD

Da bi na efikasan način pristupili rešavanju specifičnih problema na svojim poljoprivrednim gazdinstvima, poljoprivrednici moraju da se pridržavaju ovih smernica:

- U svom radu na terenu, ToT fasilitatori i ToT učesnici trebaju da posvete dovoljnu pažnju lokalnim problemima.
- Učesnici i fasilitatori OŠP trebalo bi da zajednički identifikuju, uspostave i vode PTD aktivnosti na lokalitetima OŠP, na osnovu prioriteta lokalnih problema na terenu, u bliskoj saradnji i konsultacijama sa istraživačima.
- Inovacije, tehnološki jaz kao i novi problemi iskoristiće se kao dodatni osnov prilikom utvrđivanja prioriteta ;
- PTD metodologije će biti standardizovane, a sistem baza podataka će biti uspostavljen u samoj zajednici. Kompilacija svih mogućih studija iz prethodnih PDT aktivnosti će biti učinjena dostupnom kao referenca za sprovođenje budućih PTD.

Innovation cycle - our approach in PTD :

Inovativni ciklus – naš pristup PTD-u.

Diskusija sa poljoprivrednim proizvođačima u formi fokus grupa kroz:

- utvrđivanje prioriteta problema
- identifikaciju potencijalnih rešenja
- testiranje rešenja kroz demonstracione opite
- poljoprivredni proizvođači biraju rešenja
- testiranje rešenja kroz probe na samim poljoprivrednim gazdinstvima
- Skupovi poljoprivrednih proizvođača posvećeni razmeni iskustava
- modifikacija rešenja
- 3-4 sezone

Proseleđivanje širim kanalima

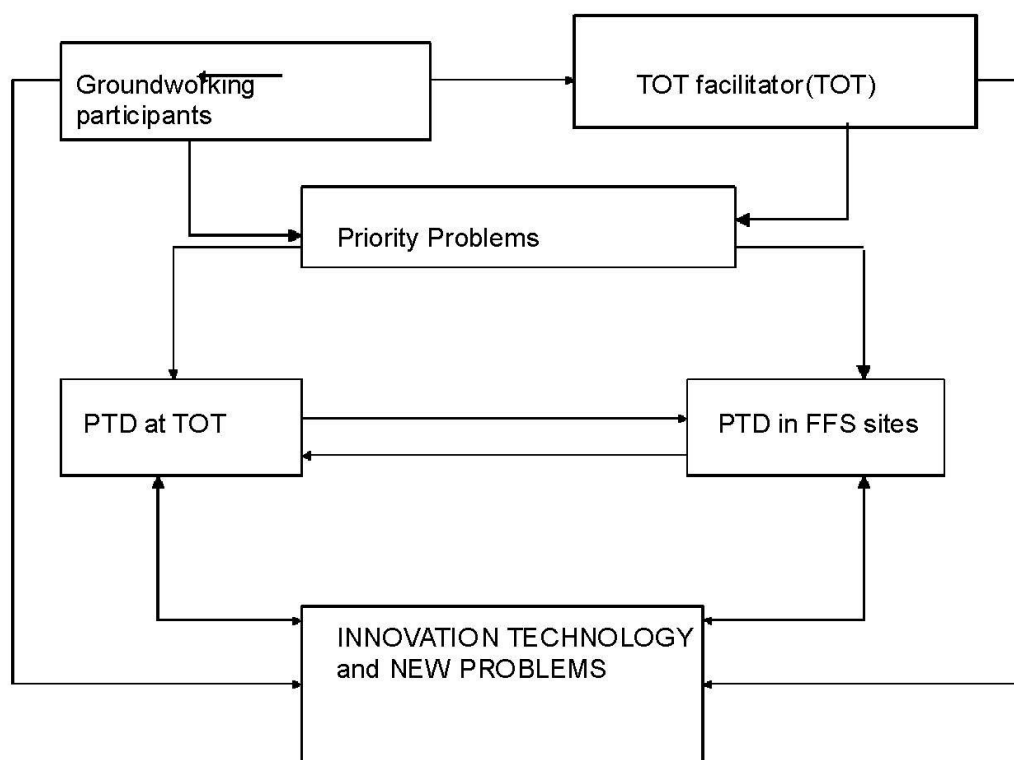
Koraci u uspostavljanju PTD tokom ToT na lokacijama OŠP

PTD u okviru Otvorenih škola za poljoprivredne proizvođače mogu se najbolje sprovesti kombinovanjem znanja i veština lokalnih poljoprivrednika sa znanjem i veštinama savetodavaca u cilju razvoja određenog oglednog mesta.

To je proces ciljane i kreativne interakcije između lokalnih zajednica i spoljnih fasilitatora koji uključuje:

- Postizanje zajedničkog shvatanja glavnih karakteristika i promena posebnog agroekološkog sistema na taj način što će obaviti dovoljno pripremnih i seoskih radova na predloženim PTD lokacijama;
- Definisanje prioritetnih problema na tom prostoru;
- Lokalno eksperimentisanje sa različitim opcijama utvrđenim na osnovu znanja iz lokanih izvora (lokalni poljoprivredni proizvođači, savetodavci, istraživači NVO, nadležne državne službe) putem planiranja imanja, osmišljavanjem i sprovođenjem PTD aktivnosti za potrebe zajednice;
- Unapređenje eksperimentalnih aktivnosti samih poljoprivrednih proizvođača kao i njihove međusobne komunikacije pravilnim prikupljanjem, tumačenjem i korišćenjem rezultata PTD.

FLOW CHART FOR ESTABLISHING OF PTD IN TOT AND FFS SITES

Dijagram toka za uspostavljanje

PTD tokom ToT na lokacijama OŠP Učesnici u pripremnim radovima, Fasilitator ToT, Prioritetni problemi, PTD tokom ToT, PTD na lokacijama OŠP, Inovativna tehnologija i Novi problemi

Prilikom sprovođenja PTD potrebno je učiniti bar 7 važnih koraka:

Korak 1: Pripremni radovi i aktivnosti

Učesnici ToT-a predstavljaju sebe i svoj program u cilju uspostavljanja dobrih odnosa sa poljoprivrednim proizvođačima i lokalnim liderima/vlastima. U tom procesu se prikupljaju šira saznanja o problemima na terenu, lokalnoj praksi u poljoprivrednoj proizvodnji i tehnikama upravljanja kulturom.

Pored toga, uspostavljaju se prvi kontakti sa lokalnim istraživačima što je vrlo korisno u ovoj fazi radi utvrđivanja postojećih tehnologija koje će možda biti neophodne u rešavanju uočenih problema na terenu. U ovoj fazi se mogu steći i šira saznanja o ponašanjima, vrednostima i društvenim normama ljudi iz lokalne zajednice.

Korak 2: Sprovođenje aktivnosti upoznavanja sa lokacijama OŠP

Učesnici TOT uz podršku fasilitatora podižu svest o predstojećim aktivnostima u selima identifikovanim kao moguće lokacije FF, na osnovu predloga lokalnih zvaničnika i relevantnih aktera. Na sličan način, oni predstavljaju sebe i svoj program u cilju uspostavljanja dobrih odnosa sa seoskim liderima i poljoprivrednim proizvođačima. Tokom ove faze, učesnici vrše validaciju lokalnih problema na terenu i trenutno postojećih praksi koje se primenjuju u poljoprivrednim radovima, koje su uočili tokom pripremnih aktivnosti koje su fasilitatori sproveli zajedno sa poljoprivrednicima iz zajednice.

Korak 3: Utvrđivanje prioriteta u pogledu problema na terenu

Na osnovu podataka prikupljenih tokom pripremnih radova i aktivnosti upoznavanja sela, sprovodi se „baseline“ anketa da bi se dobili precizniji podaci o problemima na predloženim lokacijama OŠP. Zatim se vrši utvrđivanje prioriteta tih problema na osnovu analize postojeće situacije u poljoprivrednoj proizvodnji na osnovu čega će se kasnije utvrditi baza za saradnju sa poljoprivrednicima i fasilitatorima u cilju otpočinjavanja procesa učesničkog tehnološkog razvoja – PTD. Ova faza uključuje sticanje šireg shvatanja svih relevantnih ekoloških, društveno-ekonomskih, kulturnih i političkih aspekata trenutne situacije na terenu.

Korak 4: Plan i dizajn PTD aktivnosti

Pošto se utvrde prioriteta u pogledu problema na terenu, planiranje i osmišljavanje PTD aktivnosti započinje identifikacijom izglednih rešenja u cilju utvrđivanja agende za eksperimentisanje. U ovoj fazi, učesnici (fasilitatori i poljoprivredni proizvođači) u bliskoj saradnji sa lokalnim istraživačima utvrđuju PTD aktivnosti koje će primeniti na lokacijama OŠP. Eksperimenti u okviru PTD moraju da budu dovoljno jednostavni tako da mogu da ih vrše i da njihove rezultate procenjuju sami poljoprivredni proizvođači, ali i da istovremeno ti rezultati budu pouzdani.

Korak 5: Implementacija PTD aktivnosti

Učesnici bi trebalo da zajednički vrše procenu svih aktivnosti. PTD aktivnosti na ToT lokacijama vrše učesnici ToT.

Učesnici i fasilitatori ToT i OŠP treba da u međusobnom dogovoru odluče koje PDT aktivnosti treba sprovesti na lokacijama OŠP. Problemi koje je potrebno odmah rešavati primenom dovoljnih demonstracionih tehnologija (lokalnih ili predloženih od strane istraživača) su obično oni problemi koji su utvrđeni upravo na lokacijama OŠP. Sprovođenjem, odmeravanjem i procenom PTD eksperimenata, učesnici istovremeno razvijaju eksperimentalne veštine poljoprivrednih proizvođača i jačaju njihove kapacitete da sprovedu i nadgledaju svoje sopstvene eksperimente.

Korak 6: Prikupljanje i tumačenje rezultata PTD aktivnosti

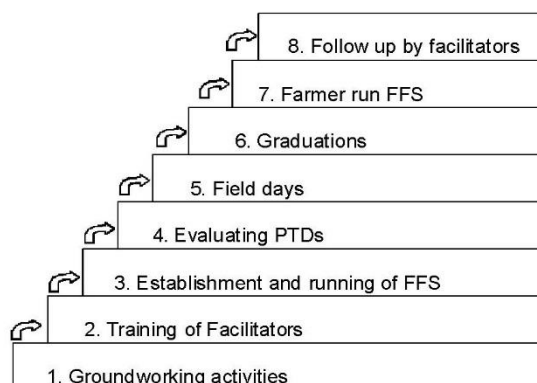
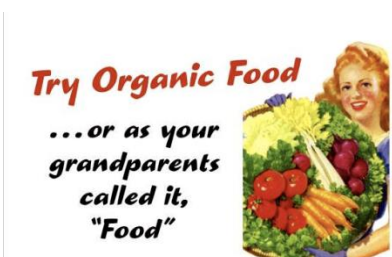
Zavisno od potrebe za informacijama, učesnici bi trebalo da budu u stanju da prikupe i izvrše tumačenje rezultata PTD aktivnosti. Pošto se obuka za Terensku školu za poljoprivredne proizvođače zasniva na analizi agroekološkog sistema (AESAs), to pomaže učesnicima da steknu uvid u ekološke interakcije na terenu i na osnovu toga su oni u stanju da razviju inovacije ili otkriju tehnološke praznine ili nove probleme koje treba uzeti u obzir za uspešnu primenu PTD aktivnosti u datoj zajednici.

Korak 7: Korišćenje rezultata za uspešno sprovođenje PTD aktivnosti

Da bi od PTD načinili održiv način rešavanja budućih problema na terenu koje ima određena zajednica, potrebno je permanentno koristiti rezultate sprovedenih PTD aktivnosti. Sve inovacije koje su razvijene tokom sprovođenja PTD aktivnosti treba primeniti i u rešavanju sličnih problema koji se mogu javiti ubuduće. Tehnološke praznine ili novi problemi otkriveni tokom prethodnih PTD eksperimenata rešavaće se u narednim PTD tako što će se ti problemi koristiti kao dodatna osnova za planiranje i implementaciju PTD u narednim aktivnostima ToT i OŠP u datoj zajednici.

Organizacija Otvorene škole za poljoprivredne proizvođače

Preporučljivo je da se organizacija OŠP vrši u sledećim fazama:

8. Praćenje od strane fasilitatora 7. Poljoprivrednici vode OŠP 6. Diplomiranje 5. Terenski rad 4. Procena PTD 3. Osnivanje i pokretanje OŠP 2. Obuka fasilitatora 1. Pripremne aktivnosti

6.1 Faza pripremnih aktivnosti

Smernice/koraci u okviru pripremnih radova

Ova faza obuhvata korake i aktivnosti koji će dovesti do stvarne implementacije osnovnih OŠP aktivnosti. Partneri u implementaciji (pružaoci usluga BDS, COP, i sl.) će stoga morati da pomažu i koordiniraju rad vodećih poljoprivrednih proizvođača na uspostavljanju OŠP. Zbog toga je potrebno o svemu ukratko informisati i članove COP kao i isplanirati njihovo učešće i saradnju u projektnim aktivnostima, a posebno je potrebno pružiti im informacije o metodologiji koja se primenjuje u okviru OŠP i PŠP. Pored toga, potrebno je isplanirati i informisanje nadležnih organa vlasti, posebno lokalnih kancelarija Ministarstva poljoprivrede i utvrditi vidove njihove podrške i načine njihovog uključivanja u aktivnosti.

Potrebno je otvoriti dijalog sa lokalnim liderima i rukovodiocima organizacija koje okupljaju poljoprivrednike, a potrebno je i sastati se i obaviti razgovore sa samim poljoprivrednim proizvođačima, kao i sa njihovim lokalnim predstavnicima. Od ključnog značaja je da se poljoprivrednim proizvođačima detaljno objasni da je njihovo učešće u aktivnostima na dobrovoljnoj osnovi i da za to neće dobijati bilo kakvu naknadu ili platu. Moraju se upoznati i sa koristima koje bi mogli da imaju od učešća u OŠP i PŠP.

Zavisno od okolnosti, za gore navedene aktivnosti je obično dovoljno pet poludnevni sastanaka koji se mogu organizovati u periodu od dve nedelje. Tokom tog perioda, pružaoci usluga razvoja poslovanja (BDS), članovi COP i fasilitatori će pomoći u formalnom uspostavljanju OŠP grupa. Provajeri BDS/članovi COP bi trebalo da pružaju osnovnu podršku u pripremnim aktivnostima.

Ponovo bi bilo važno naglasiti da Terenskom školom za poljoprivredne proizvođače mogu da upravljaju isključivo članovi OŠP-a. Na taj način, OŠP dobija ovlašćenja i u stanju je da postigne ciljeve zacrtane globalnim akcionim planom (GAP). Fasilitator bi trebalo da rukovodi održavanjem kohezije unutar grupe.

Pre uspostavljanja OŠP, preporučuje se da pružalac BDS usluga sprovede jednostavnu anketu kako bi mogao da izvrši procenu uslova za implementaciju OŠP. Time će se utvrditi da li je neko okruženje podesno za primenu ovog pristupa. Pitanja koja se pri tom pokrenu će pomoći u pribavljanju povratnih informacija za traženje podrške od regionalnih

kancelarija Ministarstva poljoprivrede i za uspostavljanje sinergije i komplementarnosti sa sličnim inicijativama ili programima. Pomoću ove ankete bi trebalo pribaviti informacije o mogućnostima povezivanja sa različitim poljoprivrednim organizacijama i udruženjima, o dostupnosti instruktora OŠP, u kojoj meri je OŠP pristup podesan za rešavanje postojećih problema, da li postoje kulturne prepreke za primenu OŠP pristupa, da li i u kojoj meri je potrebno uključiti savetodavce ili kompetentna lica u Osnovni tim instruktora, da li oni sami žele da pomažu u implementaciji OŠP, procene u pogledu toga koliko OŠP je moguće uspostaviti, itd.

Rezultati ove preliminarne ankete će pomoći u proceni da li je OŠP podesna za primenu u datom regionu. U slučaju da se proceni da je OŠP metod potencijalno odgovarajući pod datim okolnostima, preostale informacije iz ankete će biti od pomoći pri proceni troškova i potreba za spoljnim inputima kao i za utvrđivanje nivoa neophodnih aktivnosti uspostavljanja OŠP.

Preporučljivo bi bilo da se prethodno učini sledeće:

- da se utvrde stvarne potrebe u toj oblasti ;
- da se utvrdi postojeći tehnološki nivo;
- da se prikupe informacije o ekološkoj situaciji u toj oblasti ;
- da se identifikuje postojeća tehnologija koja još nije u punoj meri primenjena;
- da se identifikuju fokusna preduzeća ;
- da se identifikuju prioritetni problemi;
- da se identifikuju rešenja za identifikovane probleme;
- da se utvrde postojeće prakse poljoprivrednih proizvođača;
- da se isplanira ko će biti fasilitatori/vodeći poljoprivredni proizvođači i njihova obuka;
- da se identifikuju učesnici Otvorenih škola;
- da se identifikuju lokacije za rad Otvorenih škola;

Pri identifikaciji i izboru Vodećih poljoprivrednih proizvođača od strane pružaoca usluga BDS/članova COP, moraju se poštovati neki kriterijumi, kao na primer:

1. spremnost vodećih poljoprivrednih proizvođača da prihvate poljoprivredne proizvođače kao ravnopravne partnere;
2. spremnost da se upoznaju sa konceptom i postupcima OŠP i PŠP;
3. obučenosť i spremnost da pohađaju obuku kako bi stekli željene tehničke veštine;
4. spremnost da vežbaju i usavršavaju svoje fasilitatorske veštine;
5. da poseduju veštinu komunikacije;
6. spremnost da prihvate svoju ulogu u OŠP i PŠP kroz:
 - svoju posvećenost;
 - dobrovoljno pružanje lokacije za rad OŠP;
 - obezbeđivanje inputa;

6.2 Faza – obuka fasilitatora/vodećih poljoprivrednih proizvođača (TOF)

*Veštine fasilitacije (odozgo, udesno)
Pohađanje, Posmatranje, Slušanje,
Postavljanje pitanja*

CTT i osoblje COP-a, uz podršku FAO projekta izvršice obuku vodećih poljoprivrednih proizvođača (VODEĆI POLJOPRIVREDNI PROIZVOĐAČ) pre početka aktivnosti na uspostavljanju OŠP.

TOF je jednonedeljna ili dvonedeljna obuka tokom koje učesnici stiču znanja o osnovnim elementima metodologije OŠP i veštine potrebne za fasilitiranje. Za dalje unapređenje njihovog kapaciteta biće organizovana i dodatna obuka o posebnim temama (tehničkim i metodološkim).

Šta je fasilitator? Fasilitator je lice koje je obučeno i ima praktično iskustvo u primeni učesničkih metodologija u obrazovanju odraslih. Uloga fasilitatora je da stvara uslove u kojima će poljoprivredni proizvođači moći da uče kroz posmatranje i analizu onoga što su doživeli.

Fasilitator treba da podstiče poljoprivrednike da aktivno učestvuju u procesu učenja.

Postupak sticanja zvanja fasilitatora ne podrazumeva samo pohađanje obuke za fasilitatore (TOF), već je to postupak koji podrazumeva kombinaciju obuke, prekvalifikacije i praktičnog iskustva u vođenju OŠP i PŠP skupova. Pošto među lokalnim provajderima BDS kao što je COP Selenča već postoje ljudi sa iskustvom u tome, oni će pružiti mentorsku podršku vodećim poljoprivrednim proizvođačima u vežbama za sticanje fasilitatorskih veština.

Vodeći poljoprivredni proizvođači koji pohađaju kurs iz TOF, moraju da pokažu spremnost za usvajanje učesničkih metoda u radu sa poljoprivrednim proizvođačima, kao i interes da stiču znanje o organskoj proizvodnji hrane. Svakome ko je zainteresovan za primenu i fasilitiranje OŠP i PŠP pristupa bi trebalo ponuditi da učestvuje u TOF obuci.

Ciljevi učenja na skupu TOF:

- učesnici se upoznaju sa neophodnim veštinama i postupcima fasilitatora i načinima za praćenje tih kvalitete;
- učesnici ispituju sopstvene veštine i postupke ;

Na kraju TOF-a od vodećih poljoprivrednih proizvođača se očekuje da budu u stanju da shvate razliku između fasilitacije i tradicionalnog načina držanja nastave, da znaju ključne

karakteristike fasilitatora, važnost otvorenog dijaloga i kako da prate i vrše procenu fasilitatorskih veština i postupaka, kako kod sebe tako i kod drugih.

Tokom obuke vodećih poljoprivrednih proizvođača mogu se postaviti i neka pitanja, kao na primer:

1. Zašto želim da budem fasilitator?

Svaki od potencijalnih vodećih poljoprivrednih proizvođača treba da napiše svoj odgovor na kartici i da kasnije učestvuje u diskusiji o svojim očekivanjima od TOF.

2. Ko je dobar fasilitator?

Učesnici se mogu podeliti u dve grupe da bi prodiskutovali o tome kakve kvalitete treba da ima dobar fasilitator. Rezime veština dobrog fasilitatora može biti predmet diskusije u postupku otvorenih pitanja kao alata za učenje.

Otvoren dijalog u kome se na jedno pitanje odgovara drugim pitanjem grupi ili učeniku, je osnovni proces za razvoj analitičkih i spoznajnih veština među učesnicima. Fasilitator mora da vodi računa da postavlja otvorena pitanja, na koje se ne može odgovoriti sa „da“ ili „ne“. Postavljanje zatvorenog pitanja značilo bi gubitak prilike za učenje. Primeri otvorenih pitanja bi bili: šta je to, zašto je to tako, šta se desilo od poslednje terenske posete, kako se to desilo, kada se to desilo?

Važno je da se uspostavi balans između direktnih odgovora i otvorenih pitanja. Postoje situacije u kojima je neophodan direktan odgovor. Fasilitator bi trebao da bude spreman da sa učesnicima podeli svoje znanje i stručnost ali mora stalno da ponavlja da neće uvek imati direktan odgovor. Davanje direktnih odgovora ne omogućava jačanje veština rešavanja problema.

3. Kako komunicirati sa odraslim poljoprivrednim proizvođačima?

Instruktor BDS uvodi igru uloga na temu dobra i loša fasilitacija, uvodeći na taj način veštine i postupke dobrog i lošeg fasilitatora. Na primer, poljoprivredni proizvođači, koji slušaju vodećeg poljoprivrednog proizvođača/govornika u sredini grupe se nalaze u pasivnom položaju i pitanje je da li će oni posle toga učestvovati u diskusiji. Bolji rezultati se mogu postići tako što će fasilitator naizmenično razgovarati sa po dvoje slušalaca i pokušati da uspostavi bolju komunikaciju sa poljoprivrednim proizvođačima.

4. Razvoj lista za praćenje (monitoring)

Od učesnika se traži da razrade jednostavan list za praćenje i ocenu efekata koji će se koristiti za procenu fasilitatorskih veština samih učesnika. Ovaj list će se koristiti na sledećem test sastanku OŠP-a, na kome će učesnici vežbati svoje fasilitatorske veštine u okviru redovnog rada postojeće OŠP. Dok vrše procenu veština i postupaka svojih kolega, od učesnika se traži da identifikuju najvažnija pitanja koja se nameću u vezi toga.

Sledeće stavke mogu da se iskoriste kao ček-lista karakteristika dobrog fasilitatora:

- sposobnost da pokaže toplinu, odobravanje i prihvatanje polaznika obuke;
- lice koje poseduje društvene veštine, koje je u stanju da okupi grupu i kontroliše proces učenja bez kontrole ishoda ;
- lice koje i samo poseduje entuzijazam za učenje i čiji je um otvoren za nove ideje i ne predviđa ishode;

- fokusiranost na učenje a ne na držanje nastave;
- otvorenost za lokalne običaje, znanja, tehnologije i veštine;
- lice koje je istovremeno i fleksibilno i fokusirano;
- lice koje dobro poznaje predmete učenja, i koje je sasvim svesno sopstvenih ograničenja;
- lice koje ume da otvori dijalog ali ne daje jednostavne i direktne odgovore ;
- lice koje je vešto u povratnom razmatranju (refleksiji) o predmetima i procesima;

Neke od oblasti obuke koje se mogu vežbati tokom obuke fasilitatora (TOF) su:

- metodologija i načela OŠP i PŠP;
- proizvodnja ratarskih kultura/stočarska proizvodnja i zaštitne tehnologije;
- smernice o tome kako da se na efektivan način drži nastava iz predmeta iz oblasti proizvodnje ratarskih kultura/stočarske proizvodnje koristeći neformalne edukativne metode (engl. non-formal education methods - NFE);
- participativni tehnološki razvoj (PTD) sa naglaskom na pristupima i razvoju smernica za sprovođenje PTD;
- neformalne edukativne metode (NFE) sa naglaskom na tome šta, kada i kako koristiti NFE u OŠP;
- grupna dinamika;
- posebne teme je potrebno obrađivati u svakoj fazi obuke;
- identifikacija i selekcija učesnika u terenskoj školi ;
- identifikacija mesta za otvaranje Otvorenih škola.

Tokom TOF, učesnici moraju da diskutuju i o sledećim prioritetima a to su identifikacija učesnika OŠP i PŠP i lokacija na terenu koje će za učesnike predstavljati mesta za učenje.

Selekcija učesnika

Predstavnici COP-a i vodeći poljoprivredni proizvođači će u međusobnoj saradnju utvrditi kriterijume za selekciju učesnika OŠP i PŠP škola. Neki od uobičajenih kriterijuma su:

1. poljoprivredni proizvođač koji aktivno radi;
2. želja za učešćem (na dobrovoljnoj osnovi);
3. spreman za rad u grupi;
4. društveno prihvatljiv;
5. mora da ima dobre odnose sa drugima;
6. spreman da uči za potrebe ličnog usavršavanja;
7. poljoprivredni proizvođači koji imaju zajednički interes;
8. moraju da budu iz istog mesta (oblasti), po mogućnosti;
9. spremnost da se pridržavaju normi koje utvrdi grupa;
10. treba da budu spremni da dele svoja iskustva sa drugima;

Identifikacija mesta za terenske škole

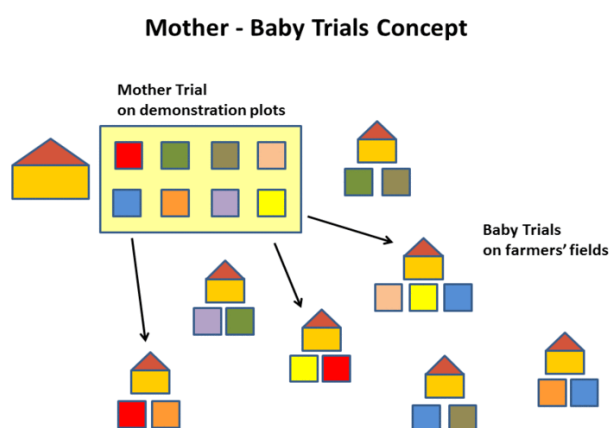
U izboru mesta za školu, članovi takođe moraju da imaju na umu neke kriterijume koje će analizirati i prodiskutovati:

1. pristupačnost lokacije;
2. pogodnost za posebne aktivnosti koje će se izvoditi;
3. u okviru zajednice ili blizu članova OŠP i PŠP;
4. da bude prihvatljivo za sve poljoprivredne proizvođače (svi članovi grupe moraju da se slože oko određenog mesta);
5. poželjno je da to mesto bude na centralnoj lokaciji među poljoprivrednim proizvođačima;
6. mesto na kome je moguća obrada podataka ima prednost;
7. bezbednost mora da bude zagarantovana.

Poljoprivredno gazdinstvo naspram oglednih polja

Kada se izbor poljoprivredničkih parcela suočava sa osetljivim problemima, alternativno rešenje se ogleda u identifikaciji oglednih parcela. Ogledna polja bi mogli da ustupe neki od poljoprivrednih proizvođača i COP Selenča. Ako se poljoprivredni proizvođači/učesnici slože oko takve opcije za terenske aktivnosti, može se primeniti praksa poznata pod nazivom „proba tipa majka-dete“ (mother-baby trial design). To znači će se za probe na licu mesta putem kojih će se rešavati prepreke u organskoj proizvodnji odrediti posebno mesto na kome će poljoprivredni proizvođači prikupljati i analizirati podatke. Ove terenske probe će poslužiti kao tačka okupljanja oko održive poljoprivredne proizvodnje, gde će se rezultati širiti među poljoprivrednicima, savetodavcima i ostalim zainteresovanim stranama.

Institut za istraživanje organske poljoprivrede (FIBL) primenjuje ovaj model na projektima organske proizvodnje hrane dajući jasnu definiciju: „proba tipa majka-dete se koristi tako što se prva proba („majka”) vrši na oglednim poljima a potomje probe („deca”) na poljima samih poljoprivrednih proizvođača. Pošto se deo proba odvija na samom poljoprivrednom dobru, poljoprivrednici imaju priliku da steknu iskustvo u implementaciji novih tehnologija i inovacija kao i da ih prilagode svojim posebnim potrebama”.

*Koncept majka-dete Prva proba na demonstracionim parcelama
Potonje probe na njivama poljoprivrednih proizvođača*

6.3 Faza – uspostavljanje i vođenje OŠP

1. Uslovi za uspešnu OŠP

Za uspostavljanje efikasne i operativne OŠP, moraju biti ispunjeni sledeći uslovi:

- dobro obučeni fasilitatori;
- dobro definisani prioritetni problemi ;
- organizovana zajednica koja je posvećena i želi da sarađuje;
- jasno razumevanje koncepta i postupka od strane svih aktera;
- podrška i dobra volja vlasti na različitim nivoima;
- dostupnost odgovarajuće tehnologije ;
- adekvatni resursi i logistička podrška ;
- pravilna identifikacija mesta/oblasti ;

- pravilna identifikacija i selekcija učesnika;
- fleksibilna i dinamična grupa poljoprivrednih proizvođača, dobro organizovana i strukturirana ;
- poljoprivredni proizvođači koji imaju zajednički interes;
- pravilan i zagarantovan nadzor, praćenje i ocena efekata aktivnosti .

Za ispunjenje gore navedenih uslova za uspešnu Terensku školu tipa OŠP, preporučuje se sprovođenje sledećih aktivnosti:

1. Održavanje sastanaka za podizanje svesti sa potencijalnim učesnicima na kojima će biti predstavljen koncept OŠP.

Pošto je OŠP relativno nov pristup, za njegovo predstavljanje potrebno je organizovati sastanke upoznavanja/podizanja svesti. Potrebno je objasniti šta je to OŠP i kako ona funkcioniše kako bi učesnici znali šta mogu da očekuju ako je prihvate. Veoma je važno da se u tom prvom kontaktu ostavi snažan i jasan utisak.

Ciljevi takvih sastanaka mogu biti sledeći:

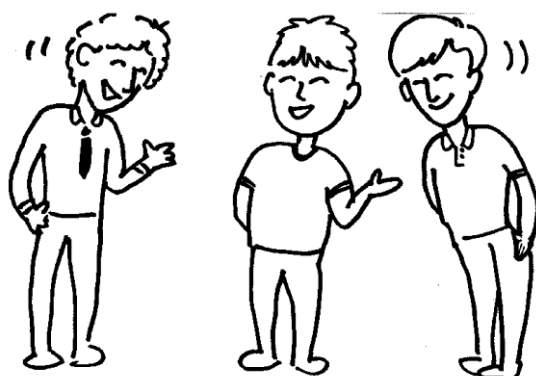
- upoznati poljoprivrednike i članove zajednice sa metodologijom i njenim posebnim karakteristikama;
- pružiti zainteresovanim poljoprivrednim proizvođačima jasnu i realnu sliku OŠP pristupa tako da znaju šta mogu da očekuju.

Pružaoac usluga vodeći poljoprivrednik/BDS mora da obezbedi da članovi zajednice jasno shvate šta mogu da očekuju od OŠP. Učesnici i fasilitator potom mogu da pristupe raspravi o tome kako da krenu napred u pravcu implementacije OŠP.

2. Participativno predstavljanje učesnika

Od suštinske važnosti je da se potencijalni učesnici nađu u povoljnom okruženju gde će se

osećati ugodno jer će tako moći da daju svoj najbolji doprinos. U tom cilju, prvi korak mora da bude da se učesnici međusobno upoznaju i da se osećaju prijatno u društvu svojih kolega. Čak i kada se učesnici već međusobno poznaju, korisno je da se od početka podstiču na aktivno učešće.

Ciljevi ove aktivnosti su:

- da se učesnici podstaknu da se međusobno upoznaju i da saznaju nešto o ličnim osobinama drugih učesnika;
- da se uklone eventualne barijere između poljoprivrednih proizvođača i fasilitatora (što će pomoći učesnicima da se opuste);
- da se otkrije šta učesnici žele da postignu od učešća u OŠP;

Postoji nekoliko metoda za predstavljanje/upoznavanje učesnika. Jedan od načina je i razgovor u parovima. Ključno za ovaj način je da se učesnici ne predstavljaju celoj grupi jer bi mogli da postanu nervozni dok čekaju da na njih dođe red. Umesto toga, međusobno se intervjuišu učesnici koji sede jedan pored drugog.

Učesnici se podele u parove (na primer tako što se uparuju učesnici koji sede zajedno). Svaki učesnik intervjuiše svog partnera postavljajući posebno pitanja kao što su: “Kako se ti zoveš?”, “Možeš li da mi kažeš kakvo je tvoje iskustvo u poljoprivrednoj proizvodnji?”, “Čime se ti baviš?”, “Kakva je tvoja saradnja sa savetodavcima?” i “Možeš li da mi nabrojiš dve stvari koje voliš i dve koje ne voliš ?”

Posle pet minuta ovakvog međusobnog intervjua, učenici na plenarnom skupu daju izveštaj o svom partneru, rezimirajući najvažnije informacije o njemu u dva minuta. Za to je moguće koristiti i kartice ili listove flip chart table na kojima će učesnici ispisati i prikazati podatke.

3. Ujednačavanje očekivanja

Za fasilitiranje procesa učenja od važnosti je da se izvrši i ujednačavanje očekivanja fasilitatora i učesnika. Da bi se izbegla pojava razočarenja i odustajanja među učesnicima OŠP, vodeći poljoprivredni proizvođači/fasilitatori i grupa moraju da budu svesni toga kakva su očekivanja svih učesnika u OŠP. Na taj način je već na samom startu moguće uočiti nerealna očekivanja i ujednačiti ih sa ostalim pre nego što se učesnici obavežu na učešće.

Samo dobro informisano lice može biti potpuno posvećeno. Pored toga, znanje o tome kakva očekivanja postoje u grupi može da pomogne samoj grupi u planiranju aktivnosti OŠP i, kasnije, u praćenju toga da li svi i dalje teže ostvarenju inicijalnih ciljeva.

Ciljevi ove aktivnosti su:

- da se otkrije šta učesnici žele od OŠP;
- da se stekne saznanje o eventualnim nerealnim očekivanjima;
- da se pomogne fasilitatoru i grupi u planiranju aktivnosti u okviru OŠP;
- da se pomogne fasilitatoru i učesnicima u praćenju i oceni efekata OŠP.

Ujednačavanje očekivanja treba sprovesti posle predstavljanja/upoznavanja učesnika. Fasilitator može da postavi pitanja kao što su: “Zašto ste se pridružili OŠP-u?”, “Šta očekujete da ćete time dobiti?”, “Šta očekujete od projekta/provajdera BDS?” i “Šta mislite da ja (fasilitator)/ projekat očekujem(o) od vas?”

Učesnici će se podeliti u podgrupe od najviše pet učesnika i prodiskutovati pitanja. Svoje odgovore će zapisati na listu flip chart table ili karticama, a predstavnik svake podgrupe će te odgovore predstaviti celoj grupi.

Fasilitator i grupa zajedno rezimiraju očekivanja. Potom se vodi diskusija na kojoj se iznose reakcije na svako od navedenih očekivanja. Od grupe se traži da se izjasni da li smatra da je to očekivanje realno i da li ga je moguće postići u okviru ciklusa Otvorene škole OŠP.

Fasilitator mora da obezbedi da se nerealna očekivanja svedu na realan nivo i da sva realna očekivanja postanu deo programa OŠP.

4. Identifikacija tima domaćina

Tim domaćin je važan funkcionalni elemenat OŠP. Njegov zadatak je da pomaže Vodećem poljoprivrednom proizvođaču, odnosno da:

- pruža pomoć vodećem poljoprivrednom proizvođaču/fasilitatoru;
- priprema dnevni program i raspored aktivnosti ;
- uredi i pripremi mesto za obuku;
- obezbedi energiju/podstakne grupnu dinamiku;
- predstavi posetioce (na primer resursno lice/stručnjaka) OŠP;
- kontroliše nedeljno prisustvo učesnika OŠP;
- da vodi računa o vremenu/da meri vreme u smislu pridržavanja rasporeda;
- da vrši distribuciju materijala za čitanje i sl.;
- da bude zapisničar i izvestilac u diskusijama;
- da na zahtev, pruža pomoć fasilitatoru u drugim aktivnostima;

Ciljevi ove aktivnosti su:

- da se poveća odgovornost, učešće i vlasništvo nad OŠP;
- da se fasilitatoru OŠP pomogne u uspostavljanju i fasilitiranju aktivnosti u okviru OŠP;
- da se unaprede organizacione i komunikacione (prezentacione) veštine poljoprivrednih proizvođača ;

Fasilitator je dužan da objasni koncept i funkcije tima domaćina. Učesnici se podele u grupe i svako dobija karticu sa ispisanim brojevima od 1 do 5. Oni sa istim brojem će formirati jednu grupu.

Svaka od 5 podgrupa bira svog lidera i sekretara, naziv grupe i svoju parolu/slogan. Posle toga, svaka podgrupa predstavlja svoje članove, naziv i parolu na plenarnom skupu svih članova OŠP.

Svaka grupa će biti tim domaćin bar jednom. U tom smislu pravi se raspored sa datumima kada će svaka grupa biti tim domaćin.

5. Participativno planiranje aktivnosti kroz razvoj Grupnog akcionog plana (GAP) FSS-a.

Po okončanju postupka izbora učesnika, ujednačavanja očekivanja i pošto se učesnici jasno upoznaju sa ciljevima OŠP pristupa, grupa pristupa izradi Grupnog akcionog plana (GAP).

Ciljevi ove aktivnosti su:

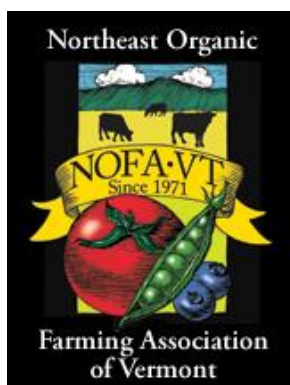
- utvrđivanje jasnih ciljeva OŠP i načina kako da se ti ciljevi ostvare;
- stvaranje osećaja vlasništva u grupi učesnika OŠP čime će se povećati i nivo posvećenosti u radu kao i održivost;
- udruživanje resursa, sinhronizacija napora i izbegavanje dupliranja aktivnosti;
- povećanje odgovornosti i transparentnosti čime se dozvoljava praćenje i procena učinka OŠP;
- obučavanje poljoprivrednika u tome kako da se sami bolje organizuju i bolje upravljaju svojim poslovima .

Za potrebe razrade GAP-a , preporučuju se sledeće aktivnosti:

6 Uspostavljanje grupe OŠP

Da bi mogla da efektivno sprovodi svoje aktivnosti, OŠP grupa treba da ima svoj identitet, organizovanu strukturu i resurse. Poljoprivrednici, koji su na efektivan način okupljeni u grupi mogu da ulaze u interakcije, razmenjuju iskustva i podstiču jedni druge na učenje. Grupa poljoprivrednih proizvođača koja ispunjava kriterijume zvanično će uspostaviti svoju sopstvenu OŠP na sledeći način:

- Izabraće ime za svoju OŠP školu i (opcionally ali preporučljivo) svoju parolu;
- Grupa će izabrati svoje zvaničnike (na pr. predsednika, sekretara, članove odbora) . Uloge i odgovornosti tako izabranih lica moraju biti definisane i svima potpuno jasne ;
- Ako grupa planira da prikupi sredstva kroz lične doprinose, komercijalnu proizvodnju, od donatora, itd., potrebno je da se reguliše i upravljanje sredstvima;
- Utvrđivanje osnovnih pravila se naziva još i „postavljanje normi za učenje“. Članovi OŠP moraju da postavе norme za učenje da bi osigurali odgovarajuće okruženje za učenje i izbegli prekinе i frustracije .

Prekidi (na pr. ljudi kasne, dolaze pod uticajem alkohola, koriste mobilne telefone, ponašaju se nadmeno, neće da učestvuju, itd.) ometaju proces učenja i moraju biti stavljeni pod kontrolu.

Fasilitator može da pruži svoj doprinos u pripremi pravila i da predloži šta da se radi ako iskrсну problemi kao što je kašnjenje, apstinencija, nadmeno ponašanje ili nedisciplina u grupi, odbijanje da se pruži doprinos u radu grupe, članovi koji ne poštuju mišljenja drugi, itd.

Norme za učenje treba ispisati i okačiti na zid tako da svi mogu da ih vide tokom trajanja OŠP.

7. Analiza i rangiranje problema

Na prvom sastanku u okviru OŠP, analiziraće se problemi koje su poljoprivrednici uočili u svojim fokalnim aktivnostima/ preduzećima po svom izboru.

Poljoprivrednici koji se bave organskom proizvodnjom mogu da se suoče sa mnoštvom problema od kojih neki zahtevaju hitniju akciju nego drugi. Da bi se stekla jasna slika o tome, važno je da učesnici OŠP razmenjuju svoje ideje i poglede. Pošto OŠP ima ograničene okvire, neće moći da posveti pažnju svim problemima sa kojima se grupa suočava. Stoga je važno da se identifikuju najhitniji problemi kao i problemi koji su zajednički za većinu učesnika.

Ciljevi ove aktivnosti su:

- da se zajednički shvate problemi poljoprivrednika u organskoj proizvodnji hrane ;
- da se razmene pogledi o potencijalima i ograničenjima sa kojima su suočeni učesnici OŠP (analiza povezanosti uzroka i posledica specifičnih problema);
- utvrđivanje prioriternih problema i identifikovanje problema kojima će se OŠP baviti;

Probleme treba identifikovati na plenarnom skupu. Stoga svaka grupa mora da napravi spisak svih problema sa kojima se njeni pripadnici sreću u organskoj proizvodnji i taj spisak treba prikazati na flipčart tabli.

Svaki problem se zatim analizira i raspravlja se o tome zašto ta pojava predstavlja problem. Odgovore bi trebalo zabeležiti. Na kraju analize, trebalo bi sačiniti listu pokazatelja (razloga) vezanih za svaki problem.

Učesnici moraju da se usredsrede na najvažnije probleme; zbog toga probleme treba prethodno rangirati. Za to se mogu koristiti različiti načini rangiranja, kao što je rangiranje u parovima. Matrica rangiranja u parovima se sprovodi korak po korak. Potom se sabiraju rezultati i problem koji ima najviši skor se označava kao najhitniji problem. Problem sa drugom najvišom ocenom se smatra drugim najhitnijim problemom, itd.

U sledećoj tabeli, svaki problem se sistematskim redom upoređuje sa svim drugim problemima. Tako je „nedostatak semena” upoređen sa „nedostatkom đubriva”. Poljoprivrednici su našli da je „nedostatak semena” važniji od „nedostatka đubriva” pa je cifra „1“ stavljena u red sa „nedostatkom semena” ispod problema broj 2 („nedostatka đubriva”). To se dalje ponavlja dok se svi problemi ne uporede sa problemom broj jedan, „nedostatak semena”.

Problem	Problem broj								Skor	Rang
	1	2	3	4	5	6	7	8		
1. Nedostatak semena		1	1	1	1	6	1	1	6	2
2. Nedostatak đubriva			2	2	4	6	2	2	4	3&4
3. Nedostatak transportnih sredstava				3	5	6	3	3	3	5
4. Loši putevi					5	6	4	8	2	6&7
5. Nema prodavnica za inpute/sirovine						6	5	5	4	3&4
6. Velika udaljenost tržišta za prodaju							6	6	7	1
7. Nedostatak radne snage								8	0	8
8. Administrativne prepreke									2	6&7

Učesnici zatim odlučuju o tome koje ili koliko od tih problema OŠP može realno da uzme u rešavanje. Ti problemi se potom definišu i poređaju po prioritetu i prema njima će se usmeravati program učenja OŠP.

8. Identifikacija mogućih rešenja

Treba izvršiti intenzivnu analizu glavnih problema. Potrebno je organizovati i skup za razmenu ideja („brainstorming”) sa ciljem da se razrade opcije koje je moguće testirati i proceniti.

Po identifikaciji glavnih problema, moguće je pristupiti njihovom rešavanju. Različiti ljudi će predložiti različita rešenja i zato je važno održati skup za razmenu ideja gde će svi učesnici, uključujući i fasilitatore izneti svoje predloge. Sve te različite predloge zatim treba zajednički analizirati a najbolja opcija će biti testirana u okviru OŠP.

Ciljevi ove aktivnosti su:

- identifikovati rešenja za zajedničke/glavne probleme ;
- isplanirati aktivnosti za implementaciju ovih rešenja;
- obezbediti da vlasnik tih rešenja bude sama OŠP grupa.

Na kraju, fasilitator izrađuje tabelu analize problema/rešenja (videti donju ilustraciju) i daje njen prikaz na flipčart tabli. Na plenarnom skupu fasilitator objašnjava pojedine kolone u tabeli. Tri ili četiri glavna problema identifikovana putem „parnog rangiranja“ unose se u tabelu i analiziraju pojedinačno. OŠP grupa diskutuje o znacima

(indikatorima/dokazima) vezanim za svaki problem i identifikuje njegov osnovni uzrok. Zatim se raspravlja o strategijama koje poljoprivredni proizvođači koriste u prevazilaženju tog problema, a zatim cela grupa iznosi ideje o mogućim rešenjima.

Primer Tabele analize problema/rešenja

PROBLEM	POKAZATELJ	OSNOVNI UZROK	STRATEGIJA PREVAZILAŽENJA	MOGUĆA REŠENJA
1. Neadekvatno navodnjavanje	- Nema dobre/redovne irigacije - Niži žetveni prinosi	- Cevi za vodu nisu u funkciji - Oštećene pumpe	- Pokretanje pitanja kod JP Vodovoda - Popravka vodovodne mreže od strane samih poljoprivrednika	- Redovno servisiranje pumpi; - Alternativno navodnjavanje putem cisterni i „kap po kap“ sistema
2. Nedostatak kvalitetne stručne službe	- Česta pojava bolesti; - Loš kvalitet nabavljenog semena;	- Nedostatak sredstava - Nedostatak znanja o novim semenskim sortama	- saveti iz komšiluka i sa društvenih skupova - Saveti iz prodavnice - Korišćenje sopstvenog semena	- Uspostaviti čvrste veze sa obučanim provajderom BDS - Edukacija putem OŠP

Moguća rešenja se mogu rangirati metodom matrice bodovanja. Svako rešenje se ocenjuje

prema sledećim indikatorima: održivost, produktivnost, vremenska ograničenja, ekonomičnost, cena i društvena prihvatljivost.

9. Skupovi OŠP sa osnovnim aktivnostima kroz sprovođenje eksperimenata i Otvorenih proba vezanih za odabrano preduzeće, implementaciju PTD (testiranje i validacija), sprovođenje AESA i morfologije, prikupljanje podataka, obrada kao i prezentacija podataka. Sve osnovne aktivnosti se obavljaju uz podršku grupne dinamike.

7. Kako sprovesti AESA

AESA je pristup koji savetodavci i poljoprivredni proizvođači mogu uspešno sprovesti u cilju analize situacije na terenu u pogledu prisustva štetočina, prirodnih neprijatelja, zemljišnih uslova, zdravlja biljaka, uticaja klimatskih faktora i njihovih internih veza sa gajenjem zdravih useva. Jedna tako važna analiza situacije u polju će svakako pomoći u postupku donošenja odgovarajućih upravljačkih odluka.

Osnovne komponente AESA su:

- zdravlje biljaka/životinja u različitim fazama;
- kompenzacione sposobnosti biljaka;
- dinamika štetočina i prirodnih populacija;
- zemljišni uslovi;
- klimatski faktori;
- prethodna iskustva poljoprivrednika.

An FFS participant presents the results of her subgroup to the whole group so that collective decisions can be made

Učesnik OŠP predstavlja rezultate svoje podgrupe celoj grupi u cilju donošenja kolektivne odluke

Metodologija AESA se sastoji od:

- A. posmatranja i zapažanja na terenu
- B. crteža
- C. grupne diskusije i donošenja odluka

A. Mali saveti u pogledu posmatranja i zapažanja na terenu:

- Mesto proizvodnje treba pregledati „po dubini“ a ne samo po spoljnim ivicama.
- Provera treba da bude nasumična.
- Vizuelno zapažanje treba evidentirati, poštujući neki logičan redosled:
 - leteći insekti (štetočine & prirodni neprijatelji);
 - bliža opservacija štetočina i prirodnih neprijatelja koji se zadržavaju na biljkama;
 - opservacija štetočina i prirodnih neprijatelja skidanjem površinskog sloja zemlje oko biljaka;
 - evidentirati bolest i njen intenzitet;
 - evidentirati štetu od insekata i incidenciju bolesti u procentima;
- Evidentirati parametre kao što su broj listova, visina biljke, reproduktivni delovi odabranih biljaka i druge agronomske parametre koji su važni za donošenje odluka o opservacijama koje će se vršiti u narednim nedeljama.
- Evidentirati vrste korova, njihovu veličinu i gustinu populacije u odnosu na biljke useva koji se gaji.
- Evidentirati uslove zemljišta.
- Evidentirati klimatske faktore, kao na pr. vreme je sunčano, delimično oblačno, oblačno, kišovito, itd. , tokom prethodne nedelje.

B. Mali saveti za izradu crteža

Prvo nacrtajte biljku u sredini dijagrama. Zatim nacrtajte štetočine sa leve i prirodne neprijatelje sa desne strane. Naznačite zemljišne uslove, populaciju korova, itd. Obojite crtež prirodnim bojama na primer, zdrave biljke nacrtajte zelenom bojom, obolele biljke/lišće žutom. Kad crtate štetočine i prirodne neprijatelje vodite računa da ih nacrtate na odgovarajućim delovima biljke, tamo gde ste ih uočili tokom opservacije. Sa strane na dijagramu treba naznačiti i uobičajeni naziv za uočenu štetočinu. Vremenski faktor treba takođe naznačiti na slici tako što ćete nacrtati simbol sunca upravo iznad biljke ako je vreme sunčano. Ako je oblačno, umesto sunca nacrtajte oblake.

C. Grupna diskusija i donošenje odluka

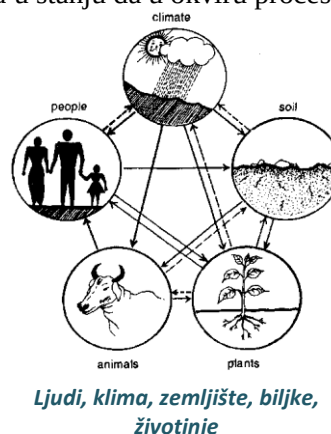
Poljoprivredni proizvođači potom diskutuju o zapažanjima evidentiranim na prethodnim kao i na najnovijim dijagramima, postavljajući pitanja vezana za promene u populacijama štetočina i prirodnih neprijatelja u odnosu na faze u razvoju kulture, uslove zemljišta, vremenske faktore kao što su kišovito, oblačno ili sunčano vreme, itd. Na osnovu tih diskusija, grupa donosi presudne odluke za dalje sprovođenje specifičnih praksi.

D. Ključni koncept OŠP - Ekosistem

Ekosistem se odnosi na prirodno okruženje OŠP-a i poljoprivredne delatnosti učesnika. On obuhvata živa bića i stvari koje se nalaze u ovoj oblasti kao i njihovo okruženje.

Poštujući kompatibilnost ekosistema, poljoprivrednici su u stanju da u okviru procesa učenja:

- sprovedu proces učenja kroz otkrivanje ;
- usmeravaju proces učenja kroz kritičke analize i donose bolje odluke u vezi svojih problema na terenu.

Komponente ekosistema su:

1. **Živa bića**, kao na primer trave, usevi/kulture, (kukuruz, pšenica, paradajz, paprika, breskve, itd.), korovi, drveće, insekti (skakavci, mravi, moljci, paukovi, ose, itd.), ptice, cveće, životinje, ljudi, itd.
2. **Nežive stvari**, kao što su zemljište, sunce, zgrade, odeća, suvo lišće/grane, itd.
3. **Fizičko okruženje**

E. Terenska aktivnost

Glavna učionica škole tipa OŠP je polje i većina aktivnosti se odvija na mestu proizvodnje. Pošto se polje smatra jednim ekosistemom, poljoprivredni proizvođači vežbaju identifikaciju organizama koji žive u tom ekosistemu i način njihove međusobne interakcije.

Primenom ovog pristupa, oni će biti u stanju da ispune sledeće ciljeve u učenju:

- da se upoznaju sa odnosima koji postoje između mnoštva živih i neživih bića koja egzistiraju u njihovom okruženju .
- Da shvate da ako se u toj mreži interakcija promeni samo jedna stvar, to može da ima uticaj na sve komponente datog ekosistema.
- Da bolje shvate bića/stvari i interakcije koje čine ekosistem na njihovim poljima – „agroekosistem“.
- Da počnu da koriste svoje znanje i posmatranje svog agroekosistema kao osnovu za donošenje odluka o upravljanju/uzgajanju biljnih kultura/stoke.

U ovom procesu, poljoprivrednici uče postavljajući pitanja kao što su šta je ovo, šta je ono? To je proces učenja zasnovan na otkrivanju u kome se učenici dovodi do odgovora kroz postavljanje pitanja. Svrha ovog procesa je:

- promovisanje učenja kroz otkrivanje i navođenje učenika da sami vrše svoje analize;
- usmeravanje poljoprivrednika da sprovedu kritičke analize i donose bolje odluke u vezi svojih sopstvenih imanja.

Cilj učenja zasnovanog na otkrivanju je da se učesnicima obezbedi jasnija prilika za učenje. Ova metodologija učenja je veoma važna za postizanje obrazovnog cilja. Jedan od važnijih metoda se sastoji u tome da se učesnicima postavljaju pitanja koja će ih usmeriti da razviju sopstvenu analizu i shvatanje. U skladu sa ovim načinom učenja, učesnici sami „kradu“ priliku da uče, ako direktno odgovaraju pitanjem. Stoga je fasilitator dužan da ih motiviše i navodi da postavljaju pitanja.

Faze aktivnosti na terenu:

1. Učesnici FFS idu na teren i sa sobom nose svesku i olovku. Na teren se ide u grupama od 3-5 ljudi i svaka grupa je dužna da izvrši sledeće aktivnosti:
 - da posmatra sve oko sebe od najbliže tačke pa dokle god pogled dopire;
 - da napravi listu svih živih i neživih bića koje vidi;
 - da prodiskutuje na koji način su sva ta bića povezana i na koji način utiču jedna na druge .
2. Posle 20 minuta posmatranja, diskusije i uzimanja beleški, poljoprivrednici se vraćaju na mesto održavanja skupa FFS.
3. Poželjno je da svaka grupa izradi crtež sa prikazom svih stvari koje su videli i da na slici povuku linije koje pokazuju na koji način su te stvari povezane i utiču jedne na druge.
4. Svaka grupa vrši prezentaciju na kojoj njeni članovi objašnjavaju svoje crteže celom skupu.

Mali saveti za učenje na osnovu otkrivanja

Ima puno načina da se pruži odgovor na pitanje: Šta je ovo? Za većinu od nas, prirodan odgovor bi bio da imenujemo taj predmet, često na stranom jeziku. Na ovo pitanje se često odgovara rečima: Oh, to je ...ili „Ovo je....?. Rezultat ovakvog odgovora, međutim, dovodi do zaustavljanja procesa edukacije.

Bolji način da se odgovori na ovo pitanje je da se postavi drugo pitanje:

- Gde si to našao?
- Šta je to radilo?
- Da li je bilo puno toga?
- Da li si to ranije video?

(Nastavite da postavljate pitanja)

NIKAD NE PRUŽAJTE ODGOVOR SA NAZIVOM , to samo „ubija“ pitanje.

PITANJE JE PRILIKA DA SE NEŠTO NAUČI .

Ideja je da se učenje podstakne otkrivanjem i da se lice usmeri na vršenje sopstvene analize.

Primer ishoda terenske aktivnosti

- Nikola: Šta je izazvalo ovo?
Jovan: Gde si to našao?
Nikola: Na mom poljoprivrednom gazdinstvu.
Jovan: Da li je tamo šteta velika?
Nikola: Da, zahvatila je pola moje njive pod kukuruzom .
Jovan: Gde si nabavio seme?
Nikola: Od lokalnog trgovca semenom.
Jovan: Da li je seme bilo sertifikovano?
Nikola: Pretpostavljam da jeste jer je bilo upakovano i markirano kao „sertifikovano seme“ od strane firme Agrokomerc.
Jovan: Da li si ranije imao iste takve probleme ?
Nikola: Da, prošle godine, ali nije bilo tako ozbiljno.
Jovan: Šta si radio sa zahvaćenim biljkama prošle godine?
Nikola: Ništa jer nisam mislio da je to nešto ozbiljno.
Jovan: Koliko su pogođene biljke porasle prošle godine?
Nikola: Bila su manje od ostalih.
Jovan: Kako je problem počeo ove sezone? Da li se javio odmah po klijanju ili tek tokom faze rasta?
Nikola: Pa, klijanje je proteklo sasvim dobro ali se problem javio kada su biljke porasle do kolena, prvo kod 3-5 biljaka a zatim, u roku od nedelju dana, proširio se na pola njive.
Jovan: Šta je po tvom mišljenju uzrok ovog problema?
Nikola: Ne mogu da kažem jer sam koristio isto seme od iste sorte i od istog proizvođača.
Jovan: Koliko dugo sadiš kukuruz na ovoj njivi?
Nikola: Ne sećam se tačno ali otprilike 8-10 godina .
Jovan: Da li si uočio bilo kakve štetočine na njivi?
Nikola: Da primetio sam neke „skakavce“ (cikade).

Savet:

Nikola: Dakle, ta bolest je virus koji napada kukuruz. Prenose ga cikade sa biljke na biljku. Kada listovi izgledaju ovako, to znači da je zelena materija uništena i da biljka ne proizvodi hranu – zato su prinosi smanjeni.

F. Nastavni plan OŠP

Nastavni plan OŠP služi za usmeravanje realizacije aktivnosti koje se sprovedu tokom perioda učenja. Škole tipa OŠP su zasnovane na dobro proverenom nastavnom planu koji pokriva ceo ciklus uzgoja ratarske kulture/stoke. Osnovu nastavnog plana terenske škole čine terenske smernice, ogledna polja, plus komplet vežbi grupne dinamike. Materijali nastavnog plana se koriste u skladu sa time u kojoj meri su podesni za rad.

Nastavni plan i program & nastava

Obuka u terenskoj školi za poljoprivredne proizvođače je zasnovana na eksperimentisanju i otkrivanju. Aktivnosti obuke su osmišljene tako da učesnici uče kroz rad. Većina vremena koje je predviđeno za obuku provodi se na terenu. Fasilitiranje razmene informacija i generisanja znanja se vrši kroz razmenu zapažanja, iznošenje ideja i duge diskusije.

Temelj metodologije OŠP čini analiza agroekološkog sistema (AESA) koja podrazumeva utvrđivanje interakcije između useva/stoke i drugih biotičkih i abiotičkih faktora koji koegzistiraju u polju putem posmatranja. Zapažanja podrazumevaju redovno (obično nedeljne) posmatranje useva. Učesnici rade u podgrupama od 4 do 5 ljudi i uče kako da vode detaljne beleške o zapažanjima, uključujući sledeće stavke:

- Faza rasta useva;
- Insekti štetočine i koristan broj prirodnih neprijatelja;
- Korov i stepen oboljenja;
- Vremenski uslovi;
- Zemljišni uslovi ;
- Opšte zdravlje biljaka.

Potom poljoprivredni proizvođači donose ključne odluke o daljem radu na osnovu svojih zapažanja. Jedan od važnih aspekata OŠP je pružanje podrške i podsticanje poljoprivrednika da sami vrše svoje sopstvene eksperimente i proveravaju metode ekološkog gajenja useva.

Ne postoje standardne preporuke i ne nude se tehnološki paketi. Grupe poljoprivrednih proizvođača kolektivno odlučuju koje metode ili aspekte gajenja useva treba da proučavaju i sami preduzimaju akcije zasnovane na sopstvenim nalazima. Na taj način, poljoprivredni proizvođači postaju aktivni učenici i samostalni donosioci odluka kroz proces učenja kroz rad.

Ove aktivnosti, zajedno sa aktivnostima grupne dinamike i posebnim temama koje se odnose na ono što se dešava na terenu, čine osnovu nastavnog plana škole.

Dan u školi tipa OŠP se provodi u sledećim aktivnostima:

- AESA i relevantnost te analize za fazu rasta;
- Aktivnost grupne dinamike;
- Posebne teme koje se odnose na specifične uslove ili probleme na nivou sela;

G. Terenski vodič i raspored OŠP

Veoma je važno pripremiti terenske vodiče OŠP koji će pomoći da se aktivnosti sprovedu bez problema i u predviđenom roku i da svaka aktivnost ima perspektivu. Ako je vodič pravilno urađen, njime će se stvoriti preduslovi za to da poljoprivrednici mogu da shvate cilj svake aktivnosti, i da svako zna svoju ulogu. Vodič će pomoći i fasilitatoru da pripremi i obradi svoje teme i da obezbedi dostupnost svih neophodnih materijala.

Skupovi u okviru OŠP traju pola dana ili po dogovoru, tokom prethodno utvrđenih dana. Tipičan dan u školi izgleda ovako:

- Prozivka/registracija;
- Revizija prethodnih aktivnosti;
- Kratko upoznavanje sa dnevnim aktivnostima;
- Obrada AESA i prezentacija rezultata većoj grupi od strane podgrupa u cilju donošenja odluka ;
- Aktivnosti grupne dinamike u manjim ili većim grupama;
- Aktivnosti vezane za posebne teme;
- Revizija dnevnih aktivnosti;
- Planiranje sledećeg skupa;
- Objave;
- Prozivka/registracija;

Organska poljoprivreda -
“Dobro za prirodu, dobro za vas”

Tabela: Primer Terenskog vodiča

Vreme	Aktivnost	Ciljevi	Materijali	Odgovorna lica
10.00 –10.10 h	Prozivka, brifing & rekap.	Da se ustanovi ko je prisutan Podsećanje na prethodne aktivnosti	Registrator Prethodna AESA	Tim domaćin
10.10 – 10.30 h	Terensko praćenje AESA	Provera napretka našeg preduzeća prikupljanjem podataka	Knjige, olovke, Lenjir-olovke i vaga.	Svi
10.30 – 11.00 h	Obrada AESA i prezentacija	Da se sintetišu, analiziraju podaci i predstave većim grupama za kolektivno donošenje važnih odluka o daljim aktivnostima.	Flip chart table, knjige, flomasteri, kreoni za table, lenjir i traka za markiranje	Fasilitator Tim domaćin.
11.00 – 11.15 h	Grupna dinamika	- da se pojača (oživi) grupna energija - da se poveća učešće - edukacija o grupnim aktivnostima		Tim domaćin/fasilitator
11.15 – 11.45 h	Posebna tema	Da se pruže inputi o posebnoj temi čime će se proširiti okviri njihovih znanja/veština	Knjige olovke, hemijske olovke.	Fasilitator
11.45 – 12.00 h	Revizija dnevnih aktivnosti i planiranje sledećeg skupa	Da se izvrši procena naših postignuća i da se izvrši adekvatna priprema	AESA materijali	Fasilitator
12.00 – 12.15 h	Prozivka Objave	Da se notiraju oni koji kasne i odsustvuju	Registrator	Tim domaćin

H. Razvoj programa učenja

Kada se formira OŠP grupa, vodeći poljoprivredni proizvođač i pružalac usluga BDS pristupaju razradi programa (odnosno nastavnog plana za OŠP), na osnovu glavnih identifikovanih problema. U saradnji sa grupom, vodeći poljoprivredni proizvođač odlučuje:

- Koje aktivnosti treba preduzeti da bi se problemi detaljnije istražili;
- Koja rešenja da se testiraju;
- Identifikuje kakva vrsta spoljne pomoći će biti potrebna.

Ključne aktivnosti za facilitaciju procesa učenja u okviru OŠP su AESA, terenski komparativni eksperimenti i posebne teme gde se sprovode grupne diskusije, kao i kratkoročne i srednjoročne vežbe učenja.

Terenske posete ili razmena poseta sa drugim OŠP takođe predstavljaju korisne metode za unapređenje učenja i jačanje motivacije učesnika.

Odabrani prioriteti moraju biti predmet dodatne aktivnosti kao što su komparativni eksperiment, vežba učesničkog učenja ili posebna tema.

Program učenja ima za cilj da poveže aktivnosti sa ciljevima i stavi ih u logičan redosled koji vodi u pravcu rešavanja problema na terenu. Da bi se osiguralo da u okviru ciklusa OŠP budu obrađene sve ključne teme, teme za učenje se logički izvode na osnovu učesničkih planskih aktivnosti.

Ciljevi ove aktivnosti su:

- Da se obezbedi da se program učenja bavi prioritetnim temama u pravom trenutku tokom OŠP ciklusa;
- Da se olakša selekcija aktivnosti/strategija za unapređenje učenja (na pr. AESA, komparativni eksperimenti na terenu, posebne teme, razmene poseta, itd.).

Sponzorišite ili izložite svoje proizvode - 22. godišnja prolećna konferencija Škola organske poljoprivrednje proizvodnje

Ovo su logičke smernice koje će pomoći u razradi programa učenja:

- Lista prioritetnih problema treba da bude uneta u kalendar sezone kako bi poslužila kao smernica za planiranje. Svaki prioritetni problem je predmet diskusije prema kalendarskom redosledu. OŠP grupa, u saradnji sa fasilitatorom, odlučuje o tome koje aktivnosti bi trebalo preduzeti u cilju bližeg sagledavanja problema i testiranja rešenja.
- O svakoj od osnovnih aktivnosti se diskutuje i grupa odlučuje koja od njih je najpodesnija za rešavanje svakog od problema. Ponekad je moguće planirati i niz različitih aktivnosti (na pr. implementacija komparativnog eksperimenta na terenu), na kojim skupovima će se raspravljati o temama organske proizvodnje (tema dana) i temama neorganske proizvodnje (posebne teme). Mogu se planirati i stavke kao što su dani na terenu, razmena Otvorenih poseta, pozivi poljoprivrednicima/stručnjacima, itd.
- Pored toga, potrebno je na flip chart tabli ispisati datume održavanja skupova OŠP kao i teme koje će se na njima obrađivati i na taj način ih učiniti dostupnim svim učesnicima. Program nije fiksna već se može posmatrati kao fleksibilna smernica koja prati progres OŠP i unapređuje učenje i stepen učešća.

Plan bi takođe trebalo da pokrije sledeće stavke:

- kada će OŠP početi sa radom?
- kada počinju i kada se završavaju skupovi (zavisno od intenzivnosti Otvorenih aktivnosti i spoljnih temperatura)?
- datumi održavanja (preporuka je da se skupovi održavaju jednom nedeljno), i
- raspored preuzimanja dužnosti tima domaćina.

8. Vežbe grupne dinamike

Postoje razne vežbe izgradnje tima koje se primenjuju tokom obuke i koje mogu da se upotrebe za jačanje grupne dinamike. Najvažniji naglasak je na stvaranju okruženja u kome se i pojedinci i grupa osećaju slobodnim da doživljavaju iskustvo, promišljaju i menjaju. Igre i vežbe ove vrste su posebno korisne za:

- Opuštanje učesnika;
- Ilustraciju lekcija;
- Oživljavanje/Osvežavanje grupe ;
- „Buđenje“ ljudi;
- Podsticanje toka komunikacije među licima koja se međusobno ne poznaju ;
- Približavanje ličnih i grupnih očekivanja ;
- Podsticanje svih da učestvuju i uče;
- Otvaranje ili zaključivanje skupa;
- Razvoj novih veština;
- Izlaganje učesnika novim načinima procene njihovih akcija, posebno u odnosu na njihov uticaj na grupni rad;
- Približavanje učesnika u uže „satkani“ tim;
- Stvaranje klime za učenje koja je prijatna i uspešna;
- Pomaganje učesnicima da iskuse šta se može postići zajedničkim, timskim radom.

Kada se ove vežbe koriste (primenjuju)

- Za oživljavanje grupe/tima
- Kao način za ulivanje energije
- Za internalizovanje koncepata i lekcija
- U rešavanju konflikata

Ovaj metod predstavlja pogodan način da učesnici nauče kakvi su efekti njihovog ponašanja na druge ljude i ponašanje tih drugih ljudi prema njima.

Komentari:

Problemi mogu da nastanu ako ono što učesnik sazna o sebi nije po njegovom ukusu. Zato je važno da se problemi postavljaju kao zajednički problem a ne kao problem određenog pojedinca.

Napomena: Da bi grupna dinamika bila od koristi, važno je da ona odgovara problemu u čijem rešavanju se primenjuje. Neke od poznatijih vežbi grupne dinamike se primenjuju radi:

- podizanja energije učesnika;
- podizanja stepena učešća;
- jačanja tema učenja;
- jačanja grupnog rada i kohezije;
- pružanja pomoći u rešavanju konflikata;

9. Razvoj PM&E plana

Pošto se OŠP pristup sprovodi u svrhu stvaranje pozitivnih promena, postoji potreba za praćenjem rezultata i napretka OŠP grupe. Podaci koji se dobiju na osnovu analize problema moraju se pravilno evidentirati, jer predstavljaju osnovne informacije za potrebe vršenja procene.

Plan participativnog praćenja i ocene efekata (PM&E) je efektivan upravljački alat za svesnu opservaciju i analizu situacija i učinka OŠP.

M&E takođe koristi učesnička načela kao način da se unapredi učenje i podstaknu korektivne akcije. PM&E je direktno povezan sa rezultatima učesničkog planiranja (GAP) i ta informacija predstavlja osnovu za permanentno vršenje M&E.

Glavni ciljevi PM&E su praćenje i ocena efekata OŠP (učinka), praćenje i procena OŠP skupova (procesa) i praćenje i procena komparativnih eksperimenata na terenu.

Smernice za postizanje gore navedenih ciljeva su:

I. Praćenje i procena učinka OŠP

Rezultati učinka OŠP se mogu iskoristiti u različite svrhe i biti usmerene na različite aktere (na pr. OŠP učesnike, donatore, zajednicu i druge zainteresovane strane) u cilju procene toga da li OŠP ispunjava postavljene ciljeve, da stvori alat za prikaz rezultata (donatorima, istraživačima, vladi, itd.) kao i za povećanje transparentnosti OŠP.

Osnovu PM&E plana čine pitanja koja su na engleskom jeziku poznata kao ”6 Ws + 1 H”:

1. Zašto vršimo PM&E?
2. Šta treba da procenim ?
3. Ko treba da bude uključen u procenu?
4. Gde treba sprovesti aktivnost procene ?
5. Kad je potrebno započeti i završiti procenu i kada u toku ciklusa OŠP treba sprovesti aktivnosti PM&E ?
6. Sa kojom vrstom resursa se vrše procene ?
7. Kako treba iskoristiti učesničke metode i alate?

Zašto i šta: PM&E je upravljački alat koji se može iskoristiti za kontrolu, edukaciju, pribavljanje povratnih informacija, olakšavanje promene, itd. Zbog toga je potrebno jasno identifikovati nameravanu svrhu PM&E. Kada je u pitanju OŠP, PM&E se uglavnom koristi kao alat za unapređenje učenja i identifikaciju pravaca daljeg razvoja. Sledeći korak u tome je identifikacija ciljeva. Svaki OŠP ima posebne ciljeve zbog različitih uslova i različitih pitanja kojima se bavi. Ipak, postoje neki osnovni ciljevi koji su zajednički za sve OŠP.

Ko: Ključni akteri u planiranju i implementaciji M&E plana su sami učesnici OŠP. Fasilitator je tu da usmerava proces, vodeći računa da svi akteri budu uključeni i da svi imaju jasne uloge i odgovornosti. Preporučuje se da se pozovu i druge zainteresovane strane (na pr. predstavnici državnih organa, istraživači, poljoprivrednici iz okolnih sredina, itd.) kako bi se čulo i njihovo mišljenje. Ovim bi se došlo do konstruktivnih povratnih informacija i novih ideja za uspešan razvoj OŠP. Pored toga, na ovaj način se akteri podstiču da se direktno uključe i pruže podršku OŠP.

Gde i kada: PM&E nije aktivnost koju treba sprovesti samo na kraju rada OŠP. To je jedan kontinuirani proces. On počinje sa početnom anketom koja se sprovodi u cilju identifikacije uslova za osnivanje OŠP. Situacija kakva postoji pre osnivanja OŠP može da pruži referentne

tačke. Na taj način je moguće izmeriti obim promena koje su postignute kao rezultat aktivnosti OŠP. Permanentno praćenje takođe pomaže i u proveru da li se OŠP kreće u pravom smeru. PM&E počinje sa participativnim planiranjem, nastavlja se tokom implementacije, a konačna procena se vrši na kraju sezone OŠP. Lokacija i intenzitet aktivnosti praćenja zavisi od potrebe za informacijama, vrste informacija koje se traže, budžeta i dostupnog vremena.

Sa kojim resursima: od vitalnog značaja je posedovanje potrebnih resursa za preduzimanje PM&E. Aktivnosti PM&E na nivou OŠP su utkane u program učenja OŠP što znači da se realizuju kroz sam projekat. One uključuju početnu (preliminarnu) anketu, obradu konačnih rezultata PM&E i procenu od strane projekta/pružaoca usluga BDS.

Kako: Isti participativni metodi i alati koji se koriste za participativno planiranje mogu se prilagoditi i primeniti za sprovođenje M&E. Među poznatim primerima učesničkih metoda možemo ubrojati skice i mape, polu-strukturirane intervjue, diskusije na fokus grupama, analizu aktivnosti, priče o uspešnim promenama, direktne opservacije, itd.

II. Praćenje i ocena efekata skupova u okviru OŠP

Važno je pratiti da li OŠP ispunjava svoje ciljeve i po potrebi vršiti izmene. To podrazumeva praćenje aktivnosti koje se sprovode na dnevnim skupovima u okviru OŠP.

Uz pomoć posebnih alata, potrebno je uvesti redovno sprovođenje koncepta PM&E i praćenje rada čime će se učesnicima omogućiti da:

- steknu uvid o napretku što će doprineti jačanju njihovog samopouzdanja i motivacije;
- izvuku pouke i pokrenu korektivne aktivnosti, čime će se unaprediti rad na narednim skupovima u okviru OŠP;
- dobiju blagovremeno upozorenje o problematičnim aktivnostima i procesima koje je potrebno ispraviti .

Redovno praćenje će doprineti i jačanju OŠP grupe tako što će dobiti priliku da se kritički osvrnu na svoj dosadašnji rad, na smer u kome se kreće OŠP kao i da donose odluke u pravcu poboljšanja svojih aktivnosti. Neki od indikatora u tom smislu mogu biti nivo prisustva, zainteresovanost za specifične sadržaje koji se obrađuju na skupovima, učinak fasilitatora, itd.

- **Prisustvo/Tačnost:** Zašto je nivo prisustvovanja skupovima/tačnost u okviru grupe na ovom nivou?
- **Učešće svih članova:** Zašto je učešće u radu OŠP grupe na ovom nivou?
- **Naučene lekcije:** Zašto se ovako osećamo u odnosu na ono što smo danas naučili?
- **Kvalitetan fasilitator :** Koji je razlog ovakvog rada/učinka fasilitatora?
- **Grupni rad:** Zašto ovako cenimo rad po grupama?
- **Opšti nivo:** Zašto ocenjujemo opšti nivo zadovoljstva ?
- **Kvalitetan rad na terenu:** Zašto imamo ovakvo mišljenje o terenskom radu?
- **AESA/Eksperiment:** Tema dana: Zašto smo ocenili posebnu temu tom ocenom?

Posle toga, grupa odlučuje o broju bodova po svakom indikatoru i raspravlja o razlozima za to. Ako je utvrđen nizak broj bodova (ako je ocena negativna), zajednički se traže rešenja za poboljšanje situacije.

Krug procene treba ponoviti na kraju svakog skupa. Krugovi procene se mogu upoređivati iz nedelje u nedelju u cilju praćenja kretanja i procene napretka OŠP.

III. Praćenje i procena Komparativnog eksperimenta na terenu

Eksperimentisanje je važan alat za učenje u okviru OŠP. Njime se unapređuju sposobnosti i veštine poljoprivrednih proizvođača za posmatranje, vršenje analiza i donošenje odluka. Time što će naučiti kako da vrše procenu učinka/rezultata različitih eksperimentalnih tretmana, poljoprivrednici se osposobljavaju da donose dobro informisane odluke o primeni novih tehnologija.

Na primer, ako je cilj eksperimenta da se izvrši poređenje učinka tri vrste đubriva na određenu poljoprivrednu kulturu, indikatori mogu biti prinos, stopa rasta, otpornost na bolesti/štetočine, potreba za radnom snagom, cena đubriva, bruto zarada, dostupnost đubriva, itd. Procena utvrđenih indikatora se vrši putem eksperimenata, a dobijeni rezultati se evidentiraju.

Procena eksperimenta se vrši putem AESA. Da bi omogućili procenu, učesnici OŠP moraju da vode adekvatnu evidenciju (na AESA obrascu kao i u svojim sveskama).

Po uspostavljanju OŠP, pod nadzorom fasilitatora grupa se redovno okuplja tokom cele sezone i obavlja sledeće aktivnosti:

10. Organizacija dana na terenu

Tokom perioda rada OŠP, organizuju se dani na terenu na koje se pozivaju i ostali članovi poljoprivredne zajednice da se upoznaju sa onim što je grupa do tada naučila u OŠP. Obično takvih dana bude 1 ili 2 po sezoni. Događaj organizuju i vode sami poljoprivredni proizvođači.

Obično u ime OŠP događaju prisustvuje manja grupa od 20-25

članova (optimalan broj za učenje kroz participativni pristup) koja je podeljena u manje podgrupe. OŠP mora da pruži svoj doprinos opštem razvoju poljoprivredne proizvodnje i to doprinos, koji predstavlja važan segment u lancu vrednosti. Stoga je veoma važno i korisno da se pozitivna iskustva podele sa ostalim članovima zajednice kako bi poljoprivredna proizvodnja postala ozbiljan faktor u održivom razvoju i izgradnji stabilne osnove za pristup tržištu. Stoga je potrebno organizovati dane na terenu koji se ponekad mogu kombinovati sa svečanošću povodom diplomiranja/završetka škole. Ključni aspekt ove aktivnosti je da poljoprivredni proizvođači – učesnici budu fasilitatori tih događaja.

Šta je Dan na terenu?

To je događaj na kome poljoprivredni proizvođači i fasilitatori pokazuju ostalim članovima zajednice šta su do tada naučili kao i rezultate svojih PTD aktivnosti. Ovakvi događaji mogu se organizovati u različito vreme, ali preporuka je da se dani na terenu posvećeni usevima/stoci, na primer, održavaju dok su usevi /stoka još u fazi sazrevanja/rasta, a ponekad se dani na terenu mogu održavati i povodom završetka rada škole/diplomiranja.

Tokom ovog događaja, mogu se sprovesti sledeće aktivnosti:

- Okupljanje i/ili registracija lica koja će prisustvovati događaju
- Upoznavanje sa:
 - ciljevima i OŠP;
 - problemima kojima se bavi OŠP;
 - dosadašnjim rezultatima;
- Posete različitim parcelama/stanicama;
- Socijalizacija
 - govori;
 - utisci poljoprivrednih proizvođača učesnika;

- narodni i umetnički mediji;
- počasni gost;
- prezentacija organskih proizvoda, lokalnih običaja, odeće, zanatskih rukotvorina, hrane i pica.

Fasilitatori dana na terenu su poljoprivredni proizvođači – učesnici.

11. Razmene poseta

Razmene poseta sa drugom OŠP, poljoprivrednom ustanovom ili inovativnim poljoprivrednim proizvođačem su edukativne ture. One podstiču članove OŠP da upoređuju svoje aktivnosti sa aktivnostima drugih grupa i da razmenjuju testirane tehnologije i jedinstvene inovacije.

12. Diplomiranje/završetak škole

Ova aktivnost označava kraj sezonske OŠP. Ovaj događaj obično organizuju poljoprivrednici, fasilitatori i kancelarija koordinatora. To je prilika da se fasilitatorima i učesnicima oda priznanje za vreme i napore koje su uložili u rad OŠP i da se poljoprivrednim proizvođačima – učesnicima podeli sertifikati o učešću.

Ovaj događaj treba shvatiti i kao forum na kome će se lekcije naučene tokom OŠP preneti publici, administratorima i time proširiti interesovanje među ostalim poljoprivrednicima da se prijave za učešće u sledećoj OŠP koja se planira u toj oblasti.

U okviru tog događaja, biće izvršena i prezentacija:

- rezultata žetve na poljima gde je primenjen PTD;
- lekcija naučenih u OŠP.
- sertifikata učesnicima OŠP.

Tu su i prateće aktivnosti na primer priredbe koje će organizovati lokalni glumci, muzičari i drugi članovi zajednice i njihovi gosti .

13. Faza postžetvenog ciklusa

1. Post-edukativne aktivnosti OŠP

Na kraju ciklusa učenja, OŠP nastavlja sa normalnim radom. Uz pomoć fasilitatora, grupa vrši procenu OŠP i izrađuje akcioni plan na osnovu rezultata procene.

Pošto su poljoprivredni proizvođači vodili OŠP, sada kada su završili školu, imaju znanje i samopouzdanje da samostalno vode svoju sopstvenu OŠP.

Pored toga, planiraju se i novi skupovi (različite teme ili dublje upoznavanje sa posebnim temama), organizacija komercijalnih parcela ili preduzeća, povezivanje sa istraživačima, savetodavcima i nove OŠP.

Za post-edukativne aktivnosti OŠP uvek su na raspolaganju grantovi donatora. Samofinansirajuće grupe beleže procvat, a treba istražiti i druge alternativne izvore finansiranja, kao što su zajmovi i podrška privatnog sektora.

Fasilitatori takođe sprovode odgovarajuće post-edukativne aktivnosti. Povremeno, fasilitatori iz osnovne grupe će pratiti post-edukativna kretanja škola koje su završene, poželjno na mesečnom nivou. Fasilitatori iz osnovne grupe takođe pružaju podršku trenutno aktivnim OŠP

koje vode sami poljoprivredni proizvođači.

2. Uspostavljanje/stvaranje mreže OŠP

Ako u jednom regionu radi nekoliko OŠP, treba podstaći njihovo umrežavanje. Umrežavanje je održiv mehanizam za podršku ekonomskim aktivnostima i razvoju postojećih i novih OŠP. Na taj način se iniciraju zajednički komercijalni poduhvati povezanih OŠP, pomaže su u prikupljanju sredstava i koordiniraju se marketinške aktivnosti.

14. Priprema i uspostavljanje PŠP

Proces uspostavljanja PŠP može da uključuje različite modele. Za uspostavljanje ovakvih škola preporučuju se sledeće aktivnosti:

Korak 1: Selekcija ciljne oblasti

Bilo bi dobro izabrati zajednice i poljoprivredne proizvođače koji bi potencijalno mogli da budu zainteresovani za koncept PŠP. Stoga je potrebno prikupiti relevantne informacije za određenu oblast. Kapacitet poljoprivrednih proizvođača za poslovni razvoj se potom utvrđuje kroz analizu prikupljenih podataka.

Korak 2: stvaranje svesti/upoznavanje

Poljoprivredni proizvođači i vlasti u opštinama regiona moraju da imaju jasnu sliku o PŠP. Sa povećanjem svesti o koristima od PŠP, postoji mogućnost da će poljoprivredni proizvođači pokazati želju da učestvuju u radu poslovne škole za poljoprivredne proizvođače. Identifikacija potencijalnih „vodećih poljoprivrednih proizvođača“ će doprineti lakšem prihvatanju institucije PŠP.

Ipak, PŠP je škola koja je komplementarna sa školom tipa OŠP, pa ako već postoji OŠP, ona bi bila realna osnova za osnivanje PŠP na istim mestima proizvodnje.

Korak 3: Organizacija Poslovne škole za poljoprivredne proizvođače

Cilj ove faze je da se identifikuju zainteresovani poljoprivredni proizvođači i da se organizuju za učešće u Poslovnoj školi za poljoprivredne proizvođače. U okviru ove faze potrebno je postaviti pravila za vođenje grupe kao i program skupova za celu godinu. Potrebno je razmotriti i dogovoriti smernice za prikupljanje sredstava tokom godine kroz uštede, članarine ili, alternativno, od priloga iz ostvarenih prihoda. Finansijska sredstva su od suštinskog značaja za buduću održivu aktivnost Poslovne škole.

Korak 4: Procena potreba i identifikacija problema/prilika

U ovoj fazi, savetodavci i vodeći poljoprivredni proizvođači se sastaju sa učesnicima u cilju identifikacije tema koje ih interesuju i problema sa kojima se suočavaju. Sprovodi se procena potreba u kombinaciji sa procenom problema i prilika.

Korak 5: Planiranje

Planiranje na nivou programa je neophodno da bi se sačinila mapa akcija u cilju lakše implementacije. Plan treba da sadrži prioritetsnu lokaciju, lokacije koje će biti uključene u „drugom krugu“ identifikaciju poljoprivrednih proizvođača – učesnika, ciljeve, aktivnosti, tajming i dužnosti ključnih lica zaduženih za pružanje osnovne podrške. Planiranje akcija pomaže poljoprivrednim proizvođačima – učesnicima u postizanju realnih i dostižnih ciljeva po tačno utvrđenom redosledu.

Korak 6: Implementacija

Kada se planovi završe prelazi se na njihovo izvršenje. Postupak implementacije uključuje i praćenje napretka i reviziju učinka. Redosled postupaka u okviru ovog procesa je akcija-razmatranje/revizija-akcija. Napredak treba pratiti tokom celog ciklusa kroz radionice za obuku fasilitatora kao i putem sprovođenja odgovarajućih anketa o promenama i preduzetničkim veštinama i sposobnostima poljoprivrednih proizvođača.

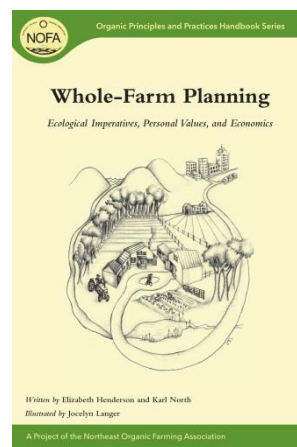
Praćenje je od vitalnog značaja za unapređenje upravljačkog odlučivanja jer se na taj način prikupljaju vitalne informacije koje mogu da pomognu administratorima PŠP da:

- identifikuju glavne probleme, prepreke i uspehe doživljene tokom implementacije, kroz analizu prikupljenih podataka;
- koriguju projektne aktivnosti, planove i budžete u skladu sa podacima dobijenim korišćenjem M&E alata i metodologija;
- da ciljnim zajednicama, državnim organima i domaćim i međunarodnim donatorima pruže informacije u pogledu odgovornosti i zalaganja.

Korak 7: Procena

Konačna procena se vrši na kraju ciklusa. Svaka završna procena bi trebalo da identifikuje oblasti za kasnije praćenje sa učesnicima, kao i načine za poboljšanje pristupa i materijala za obuku kako bi ih učinili podesnijim za primenu u specifičnom okruženju i kulturno osetljivijim. Fasilitatorima na raspolaganju stoje različite tehnike kao što su SWOT analize za pomoć poljoprivrednicima u proceni uspeha ili neuspeha poslovnog poduhvata. Procena isplativosti nekog posla je od vitalnog značaja. Domaćinstvo identifikuje oblasti u kojima je moguće izvršiti poboljšanja u okviru narednog plana.

Obučeni vodeći poljoprivredni proizvođač će, uz podršku COP, obezbediti program obuke za PŠP na nivou terena. U tome se mogu oslanjati na već pripremljeni priručnik i vežbanke. Trajanje programa će zavisiti od prirode useva/kulture za koju se odluče učesnici PŠP.

15. Vrste pristupa neformalnog obrazovanja koji se koriste u OŠP

Ključni pristupi neformalnog obrazovanja (non-formal Education - NFE) koji se primenjuju u Terenskoj školi za poljoprivredne proizvođače su:

1. Razmena;
2. Studija slučaja;
3. Igranje uloga (dramatizovani skupovi) ;
4. Vežbe rešavanja problema;
5. Panel diskusije;
6. Grupna dinamika;
7. Diskusije u malim i velikim grupama ;
8. „Brainstorming“;
9. Igra simulacije.

Učim kroz: rad čitanje

1. **Razmena** je proces slobodne razmene znanja, ideja i mišljenja o određenom predmetu među instruktorima i fasilitatorima. Ovaj metod je podesan tamo gde je primena informacija stvar mišljenja. Podesan je kada je potrebno izazvati, ili promeniti stavove. Polaznici obuke će najverovatnije promeniti stavove posle diskusije. Ovaj metod je takođe podesan kao način da se dobiju povratne informacije o načinu na koji polaznici mogu da primene stečeno znanje.

Polaznici obuke mogu da skrenu sa predmeta diskusije, ili da o predmetu ne diskutuju na koristan način. Ceo skup može proteći u nejasnoj razmeni. Polaznici mogu da se ukopaju u svojim stavovima umesto da budu spremni da ih promene.

2. **Studija slučaja** je kada polaznici obuke proučavaju istorijat nekog događaja ili sklopa okolnosti sa relevantnim detaljima. Studije slučaja se dele u dve opšte grupe:

1. One u kojima polaznici obuke postavljaju dijagnozu slučaja određenog problema određen problem
2. Studije slučaja u kojima polaznici obuke ne pokušavaju da reše određeni problem

Ovaj metod je najpodesniji kada učesnici trebaju da sagledaju problem objektivno, ili oslobođeni pritiska vezanih za trenutne događaje. On im pruža priliku za razmenu ideja i razmišljanja o mogućim rešenjima problema sa kojima će se polaznici sresti u svom radu. Treba paziti, međutim, da polaznici ne steknu pogrešan utisak o svom budućem poslu.

3. **Igranje uloga** – U cilju obuke, polaznici glume ulogu koju će morati da igraju na svom poslu. Oni učestvuju u ovoj igri u cilju sticanja prakse u rešavanju situacija u kojima mogu da se nađu, odnosno u situacijama u kojima će se verovatno naći radeći sa drugim ljudima na poslu. Ovaj metod je podesan kada predmet koji se obrađuje može da se na obuci predstavi na približno isti način kao u praksi. Polaznici mogu da vežbaju i primaju stručne savete ili kritiku i mišljenja od svojih kolega polaznika u „zaštićenoj“ situaciji kakvu pruža obuka. Na taj način polaznici dobijaju smernice i stiču samopouzdanje. Polaznici dobijaju priliku da osete pritisak u situaciji iz stvarnog života. Potrebno je imati na umu da polaznici mogu da skrenu sa predmeta koji se obrađuje, ili da ga ne obrađuju na koristan način.

4. **Vežba rešavanja problema** – Učesnici prihvate da obave određeni zadatak koji treba da dovede do traženog rezultata. Fasilitator određuje pravila. To je obično vežba ili test znanja koji se daju pre praktičnog rada. Pre uvođenja novih informacija ili novih ideja, ovaj metod može da pomogne da se utvrdi sa kakvim znanjem ili idejama trenutno raspolažu polaznici. Vežbe rešavanja problema se mogu davati i pojedincima i grupama.

Ovaj metod se koristi kada učesnici moraju da vežbaju da se pridržavaju određenog obrasca ili formule da bi stigli do željenog cilja. Polaznici se puštaju da to rade samostalno čime se obezbeđuje vrlo aktivna forma učenja. Cilj vežbi rešavanja problema je da se utvrdi u kojoj meri su učesnici usvojili određeno znanje. Imaginativnom fasilitatoru, ova vežba daje širok prostor za eksperimentisanje i isprobavanje različitih pristupa. Ipak, vežba mora biti realistična, a očekivani rezultati razumno dostizni od strane svih učesnika inače će početi da gube samopouzdanje.

5. **Panel Diskusije (kao metod za predstavljanje studija slučaja)** – Ovaj vežba je podesna za procenu učenja i učinka učesnika – polaznika obuke za instruktore. Ona može biti efektivna i u obuci poljoprivrednih proizvođača sa grupama od 20-25 učesnika, gde članovi grupe razmenjuju ono što su naučili/iskusili kroz pitanja i odgovore. Ova aktivnost pomaže u razvoju sposobnosti razmene ideja i znanja sa drugim učesnicima.

Mali saveti za panel diskusiju

- Podelite učesnike u male grupe od po pet članova.
- Na tabli napišite pitanja na koja grupe moraju da daju odgovore.
- Fasilitator igra ulogu moderatora, merioca vremena a istovremeno utvrđuje i pravila i propise za obavljanje ove aktivnosti.
- Zatražite od grupa da izvlače cedulje i tako odrede ko će da bude prvi diskutant i prvi koji će da igra ulogu panel ispitivača, itd.
- Zadajte pitanja na koja svaka grupa mora da odgovori.
- Kada grupa iznese svoje odgovore na zadata pitanja, panel ispitivača može da počne sa postavljanjem pitanja vezanih za diskusije/date odgovore .
- Ova aktivnost postavljanja pitanja i davanja odgovora se nastavlja sve dok sve grupe ne iznesu svoje odgovore. U toku aktivnosti, panel fasilitatora može da ocenjuje učesnike prema:
 - Datim odgovorima i postavljenim pitanjima
 - Grupnom i pojedinačnom učinku/učešću

6. Grupna dinamika

Ovaj metod predstavlja podesan način da učesnici nauče kako njihovo ponašanje utiče na druge ljude i kako ponašanje drugih ljudi utiče na njih. On proširuje znanje polaznika o tome kako i zašto se ljudi na poslu ponašaju tako kako se ponašaju. Takođe, primenom ovog metoda kod polaznika se unapređuju veštine rada sa drugim ljudima i obavljanja posla sa drugim ljudima. Ovaj metod je i od koristi za sticanje veština komunikacije. Tokom ove aktivnosti, moguće su dve situacije:

1. Ponašanje svakog polaznika je predmet ispitivanja i komentarisanja ostalih polaznika .
2. Predmet ispitivanja postaje ponašanje grupe, ili grupa kao celine .

Može doći do problema, ako ono što učesnik nauči o sebi nije po njegovom ukusu. Takav učesnik može da napusti školu ako smatra da su ga isključili ovakvim načinom ispitivanja. Stoga je važno da se problemi koji se pojave unutar grupe odmah reše pre nego što se grupa raspadne/završi sa radom.

7. Diskusije u malim i velikim grupama

Ovaj metod je podesan u cilju davanja podsticaja za učešće i razmenu iskustava kao i ideja među pojedincima u grupama. Pojedincu je lakše da svoje ideje iznese u maloj, nego u velikoj grupi. To je pogotovu tačno kada se pojedinci još uvek ne osećaju ugodno u većoj grupi, kao što je to slučaj na samom početku obuke. Ponekad se pojedinci osećaju zastrašeno ili uplašeno kada se od njih traži da iznesu svoje ideje pred velikom grupom ljudi. Stoga je od koristi da se obuka strukturira tako da se diskusija u manjim grupama obavi pre početka diskusije u velikoj grupi.

Neki od problema koji mogu da se jave tokom sprovođenja ovakvih aktivnosti su:

- Neki članovi grupe mogu nametati svoje ideje drugima, odnosno mogu insistirati na svojim idejama .

- Postoji i opasnost od toga da neki učesnici mogu da potroše previše vremena iznoseći svoje mišljenje. Može doći do toga da drugi uopšte ne dobiju priliku da bilo šta kažu.
- Fasilitator mora uvek da bude na oprezu da se tako nešto ne desi i mora da bude u stanju da upravlja grupom tako da svaki član dobije priliku da iskaže svoje mišljenje.
- Potrebno je prihvatiti sva mišljenja jer se na taj način pokazuje poštovanje prema svim članovima pojedinačno.
- Korisno bi bilo da fasilitator uvek ima na umu da se ljudi različito ponašaju, odnosno da neke treba podsticati da nešto kažu, a nekima je potrebno da ih ljudi uvažavaju. Uloga fasilitatora je da pojasni inpute i zadatke kako bi se izbegli problemi koji mogu da nastanu zbog različitih karakternih osobina članova grupe.
- Fasilitatori moraju uvek da zadrže pravilan stav i ne smeju dozvoliti da ih eventualno ponesu stavovi nekog od članova grupe.

Mali saveti:

- Podelite učesnike u manje grupe i dajte svakoj grupi poseban zadatak koji mora da izvrši i da o njemu prodiskutuje. Idealna veličina male grupe za diskusiju je najmanje pet a najviše deset članova. Velike grupe za diskusiju ne bi trebalo da imaju više od trideset članova.
- Dajte svakom članu male grupe priliku da iznese svoje ideje o dodeljenom zadatku.
- Diskusiju vodi lider koga je izabrala sama grupa.
- Po isteku datog perioda vremena, sve grupe se spajaju i svoje diskusije prenose u raspravu na plenarnom skupu.

8. **Brainstorming(oluja ideja)** je od koristi kada se obrađuje pitanje ili problem koji zahteva grupno odlučivanje. Posebno je od pomoći kada se od učesnika očekuje da se aktivno uključe raspravu i razmene svoje ideje, iskustva i znanje u vezi problema koji je na dnevnom redu.

Neki od problema koji se mogu pojaviti:

- Ako pitanje ili problem nisu jasni grupi, može se desiti da učesnici neće moći da učestvuju na način koji se od njih očekuje.
- Diskusije mogu da skrenu sa teme.
- Kao i kod metoda diskusije u velikim i malim grupama, i ovde neki članovi grupe mogu da nameću svoje ideje drugima.
- Takođe postoji i opasnost da će neki učesnici potrošiti previše vremena da iznesu svoje mišljenje.
- To može dovesti do toga da drugi ne dobiju šansu da bilo šta kažu.
- Fasilitator mora uvek da bude na oprezu da se tako nešto ne desi i mora da bude u stanju da upravlja grupom tako da svaki član dobije priliku da iskaže svoje mišljenje i da se na kraju postigne konsenzus.

Mali saveti:

- Najbolji rezultati se postižu u grupama od najmanje pet i najviše deset članova.
- Bilo da su grupe male ili velike, dajte učesnicima pitanje ili problem koji mora da bude predmet iscrpne diskusije i razmatranja.
- Prihvatite sve ideje koje se rode tokom diskusije.
- Posle iscrpnog razmatranja pitanja ili problema, kao krajnji ishod od grupe se očekuje da postigne konsenzus.

Važno je prihvatiti sva mišljenja jer se na taj način pokazuje poštovanje prema svim članovima pojedinačno.

16. Pisanje izveštaja

Primeri formata izveštaja

Fasilitatorski format.

Mesečni izveštaj OŠP za (navesti mesec)

.....

1. Uvod

- Naziv OŠP
- Lokacija OŠP
- Ukupno članova:
Muškaraca, Žena, Ukupno
- Ime fasilitatora
- Datum početka
- Preduzeća
- Tretmani
- Opšti uslovi

Saveti: Šest pravila koja će vam pomoći da napišete izveštaj

1. Budite precizni – ne opisujte, koristite mere i količine kad god je moguće.
2. Dodajte detalje – koristite konkretne reči kojima ćete u glavama čitaoca stvoriti slike
3. Koristite reči koje čitaoci mogu da razumeju.
4. Budite direktni – koristite jednostavne, direktne reči.
5. Budite blagovremeni – izveštaji se odnose na određeni vremenski period tokom koga su izvršene određene aktivnosti.
6. Krećite se od opšteg ka posebnom

2. Aktivnosti

Nedelja br.	Datum	AESA br.	Prisustvo M F T	Tim domaćin br./naziv	Terenska aktivnost (Sadnja, čupanje	Posebna tema	Grupna dinamika
1							
2							
3							
4							
5							

3. Primedbe/zapažanja

4. Problemi/ograničenja/prepreke na koje se naišlo

5. Preporuke

6. Zaključne napomene

Datum i potpis fasilitatora

Napomena: obrazac se može sačiniti na jednom listu papira radi lakšeg popunjavanja

17. Saveti i vežbe za grupu – timski rad

Poljoprivredni proizvođači moraju da shvate značaj zajedničkog, timskog rada. Zašto oni moraju da rade zajedno kao tim?

Pitanja – smernice za podsticaj razmene ideja (brainstorming) bi mogle da budu:

- Šta je to grupa?
- Da li jedno lice može da na efektivan način obavlja posao cele grupe?
- Ako se isti posao poveri i grupi i pojedincu ko će ga završiti brže i efikasnije? Zašto?
- Zašto članovi grupe treba da rade zajedno kao tim?

Vežba:

Korak 1: Jedna kesica i skup predmeta koje je doneo instruktor kao i predmeti koje su prikupili učesnici.

Korak 2: Svi predmeti se stavljaju, jedan po jedan, na sto.

Korak 3: Svaki predmet dobija ime pre nego što se stavi na sto.

Korak 4: Svi predmeti se onda stave u kesu.

Korak 5: Od jednog člana grupe se traži da izađe iz prostorije zajedno sa jednim od instruktora i onda se od njega traži da sačini listu predmeta u kesi kojih se seća (3 minuta) .

Korak 6: Ostali članovi grupe sa drugim instruktorom takođe sastavljaju listu predmeta kojih se sećaju, ali svi zajedno.

Korak 7: Zatim se te dve liste upoređuju.

Korak 8: Obrada igre:

- Šta se desilo u igri?
- Zašto jedno lice nije moglo da se seti svih predmeta?
- Kakve veze to što se desilo ima sa OŠP i nama kao grupom ?
- Zašto je za nas važno da radimo zajedno kao grupa?
- Šta ste naučili na ovom skupu?

Korak 9: Zaključak – Naglasiti važnost zajedničkog rada

Dinamika razvoja grupe

Da bi grupa prošla kroz proces razvoja i da bi se u njoj aktivnosti efikasno sprovodile potrebne su :

- Upravljačke veštine, i
- Međuljudske veštine

U ovom procesu grupnog razvoja, postoje različite faze u kojima se moraju razmotriti razna pitanja, kao na primer:

Nivo 1: Formiranje, kojom prilikom se razmatraju različiti koraci i pitanja, kao što su:

- Grupa koja treba da se formira;
- Strukture koje treba uspostaviti ;
- Kako različiti ljudi mogu da rade zajedno ?
- Kako identifikovati zajedničke probleme?
- Kako ujednačiti njihova očekivanja?

Nivo 2: Uspostavljena/formirana grupa, kad je potrebno:

- Izabrati lidere/vodeće poljoprivredne proizvođače ;
- Dodeliti uloge članovima grupe;

Mogu se pojaviti sledeći problemi:

- Ljudi imaju različite ideje a lideri misle da sve znaju;
- Članovi grupe su većinom zbunjeni i nisu im jasne njihove uloge;

Nivo 3: Problematična situacija kao što je **zavisnost od pomoći spolja**. U većini situacija članovi grupe ne veruju da grupa može da postigne svoje ciljeve bez pomoći sa strane. Oni su većinom u stanju da identifikuju svoje probleme, ali očekuju da o tim problemima diskutuju drugi ljudi pa čak i da te probleme reše drugi umesto njih.

Nivo 4: Reaktivna situacija. Pošto je grupa identifikovala problem koji treba da se reši, može doći do teškoća, na primer:

- članovi okrivljuju jedni druge za pojavu problema;
- problem se odmah pripisuje nedostatku spoljašnje pomoći;
- ponekad se za problem okrivljuje čak i lice koje je iniciralo projekat .

Nivo 5: Situacija međuzavisnosti koja ima sledeće karakteristike :

- Grupa radi dobro uz podršku Otvorenih savetodavaca i stručnjaka;
- Neko vreme su im potrebni tehnički saveti i saveti u pogledu toga kako da prošire svoj projekat;
- Problemi su rešeni i OŠP/PŠP projekti, kao i organska proizvodnja, uspešno su započeti.
- Rad u grupi je podeljen.

Nivo 6: Faza nezavisnosti koju karakterišu sledeće stavke:

- Grupa i njeni lideri rade dobro uz minimalnu pomoć sa strane;
- Oni mogu da identifikuju i rešavaju svoje probleme i sprovode OŠP/PŠP projekte ;
- Oni mogu da identifikuju potrebe i pravilno iskoriste pomoć;
- Oni su u stanju da pruže pomoć drugima.